Türkiye'de Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret

2021

Mine Yıldırım
Hülya Üçpınar

Çeviri: Defne Orhun

Vicdani Ret Derneği
Association for Conscientious Objection

Vicdani Ret Derneği
The Association for Conscientious Objection

T: +90 216 345 01 00
E: dernek@vicdaniret.org
www.vicdaniret.org

f/vicdaniretdernegi
t/vicdaniretder
i/ vicdaniret

Türkiye'de Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret

Mine Yıldırım
Hülya Üçpınar

Çeviri: Defne Orhun

2021

Bu rapor Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu raporun içeriğinden yalnızca Vicdani Ret Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Türkiye'de Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret

Mine Yıldırım
Hülya Üçpınar

Çeviri: Defne Orhun

2021

Yazarlar hakkında

Dr. Mine Yıldırım insan hakları hukuku alanında özellikle düşünce, din ve vicdan özgürlüğü konusunda çalışmalar yürüten bir araştırmacıdır. Bu hakka ilişkin olarak bilhassa örgütlenme özgürlüğü, toplumsal cinsiyet eşitliği, çocukların din veya inanç özgürlüğü ve azınlıkların korunması konuları ile ilgilenmektedir. Norveç Helsinki Komitesi İnanç Özgürlüğü Projesi direktörü olarak Yıldırım aynı zamanda AGİT/DKİHB Din veya İnanç Özgürlüğü Uzmanlar Heyetinde yer almaktadır. Mine Yıldırım doktora çalışmasını Finlandiya'daki Åbo Akademi Enstitüsü'nde, Din veya İnanç Özgürlüğünün Kolektif Boyutu ve Türkiye Örneği başlıklı teziyle tamamlamıştır. Yüksek lisansını ise Birleşik Krallık Leicester Üniversitesi'nde İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler alanında yapmıştır. Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü mezunudur. Routledge tarafından yayınlanan *Collective Dimension of Freedom of Religion and the Case of Turkey* adlı eserinin yanı sıra din veya inanç özgürlüğü alanında akademik nitelik taşıyan ve taşımayan pek çok makaleye imza atmıştır.

Hülya Üçpınar spesifik olarak, vicdani ret hakkı konusunda çalışan bir insan hakları hukukçusu ve araştırmacıdır. Vicdani Ret Derneği hukuk koordinatörü ve İstanbul'da faaliyet gösteren Şiddetsizlik Eğitim ve Araştırma Derneği kurucularından biridir. 2014 yılından bu yana Uluslararası Savaş Karşıtları (WRI) Konseyi ve Yürütme Kurulu üyesidir. Türkiye'de askerlik hizmetinin vicdani reddi konusunda birçok rapor ve makaleye imza atmış olan Üçpınar, ayrıca Türkiye'de işkencenin önlenmesi ve alıkonma merkezlerinin denetlenmesi konularında çalışmalar ve yayınlar yapmıştır.

İçindekiler

Kısaltmalar 6

Yönetici Özeti 7

1. Giriş 11

2. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Kapsamında Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret Hakkı 13

3. Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Yükümlülükleri 22

4. Vicdani Ret Konusunda Ulusal Politika 28

5. Ulusal Mevzuat ve Uygulama

5.1. Yasal Mevzuat 34

5.1.1. Tutanaklar 40

5.1.2. Bedelli askerlik 42

5.2. Temel insan haklarına yönelik sınırlamalar 44

5.3. İç hukuk yollarının bulunmaması ve yargıdaki yaklaşımlar 50

6. Örnek Hikayeler 57

7. Sonuç Tespitleri 62

8. Tavsiyeler 64

9. Kaynakça 67

Kısaltmalar

AAK	Askeralma Kanunu
ACK	Askeri Ceza Kanunu
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK	Avrupa Konseyi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BK	Bakanlar Komitesi
BM	Birleşmiş Milletler
EPİ	Evrensel Periyodik İnceleme
GBT	Genel Bilgi Toplama
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHK	İnsan Hakları Komitesi
KTÇG	Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu
MSHS	Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme
TCK	Türk Ceza Kanunu
VR-DER	Vicdani Ret Derneği
YŞ	Yehova Şahitleri

Yönetici Özeti

Askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkının temelinde evrensel ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri ile korunan düşünce, vicdan ve din özgürlüğü yer almaktadır. Vicdani ret hakkı Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi insan hakları sistemlerinde giderek artan ölçüde tanınmıştır.

Bu Rapor, normatif açıdan Türkiye'de askerlik hizmetine karşı vicdani reddin durumuna dair ayrıntılı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

Türkiye'de askerlik hizmeti 20-41 yaşları arasındaki her erkek için zorunlu olup, süresi erbaş ve erler için altı ay, yedek subay ve yedek astsubaylar için on iki aydır. Askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkı tanınmamaktadır, vicdani retçilerin başvurabileceği hiçbir mekanizma ya da alternatif sivil hizmet olanağı bulunmamaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 2007 yılında verdiği Ülke/Türkiye kararından bugüne neredeyse on beş yıl geçmiş olmasına karşın, vicdani retçiler yoklama kaçağı, bakaya veya firari sayılarak mükerrer şekilde cezalandırıcı tedbirlere maruz bırakılmaya devam etmektedir. Vicdani retçiler para cezalarına çarptırılmakta, 2017 öncesinde askeri mahkemeler tarafından olmak üzere pek çok vakada askerlik yapmayı reddettikleri için aynı "suçtan" tekrar tekrar yargılanmakta ve hapis cezalarına mahkûm edilmektedirler. Bu düzenlemeler ayrıca eğitim hakkı, seyahat özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı da dahil olmak üzere çok çeşitli insan haklarına yönelik ihlallere de neden olmaktadır.

Askerlik hizmetini reddetme niyetini açıklamış olan kişilerin sayısı bilinmemektedir. Vicdani Ret Derneği kayıtlarına göre 1989-2021 tarihleri arasında 409 kişi vicdani reddini açıklamıştır ancak sayının bundan çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Vicdani ret açıklaması yapmamış olmakla birlikte, vicdani kanaatlerine aykırı olmasına rağmen bedelli askerliğe gitmek zorunda hissedenlerin sayısı da bilinmemektedir.

Türkiye hem Birleşmiş Milletler, hem de Avrupa Konseyi insan hakları koruma mekanizmaları kapsamındaki temel uluslararası insan hakları sözleşmelerini onaylamış bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşmesi'ne ve Avrupa Konseyi'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan Türkiye, askerlik hizmetine karşı vicdani reddin korunması bakımından etki doğuran esaslı insan hakları yükümlülükleri altındadır.

Türkiye'de askerlik hizmetine karşı vicdani ret, birden fazla sayıda uluslararası insan hakları

denetim mekanizması kapsamında değerlendirmeye konu edilmiştir. Raporda Birleşmiş Milletler'in ve Avrupa Konseyi'nin çeşitli organları tarafından açıklanmış görüş ve kararların yanı sıra vicdani ret hakkına ilişkin kimi üye devletlerce sunulan tavsiyelere ve ayrıca 1998 yılından beri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne taşınmış olan bireysel başvurulara değinilmekte ve bunlardan alıntılar yapılmaktadır. Türkiye'deki vicdani retçiler tarafından AİHM'ye yapılan başvurularda Sözleşme'de yer alan çeşitli haklara yönelik ihlaller tespit edilmiştir. Türkiye'nin bu tespitlere yanıtı, tazminat ödenmesini içeren bireysel tedbirlerden başka, başvurucuların askerliğe elverişli olmadığına ilişkin sağlık raporlarına dayanılarak askerlikle ilişkilerinin kesilmesine ve yakalama kararlarının iptaline odaklanmaktadır. Hükümet 2018 yılında Bakanlar Komitesi'ne, "bedelli askerlik" seçeneğinin, uygun şartlara sahip kişilerin belirli bir bedel ödemek suretiyle askerlik yükümlülüğünden muaf kılınabildiği bir alternatif oluşturduğunu bildirmiştir.

Türkiye'deki ulusal mevzuatı inceleyen Rapor, Anayasa'nın askerlik hizmeti öngörmediğine, yalnızca "vatan hizmetinden" bahsettiğine ve bunun da pekâlâ sivil bir hizmet de olabileceğine işaret etmektedir. Askerlik yapma yükümlülüğü, Askeralma Kanunu ve Askeri Ceza Kanunu'nda dile getirilmektedir. Bakaya ve yoklama kaçakları Askeralma Kanunu'nun 26(1). maddesinde yer alan kurallara göre takip edilmektedir.

Askeri mahkemeler 2017'deki anayasa değişiklikleriyle kaldırılmış olmakla birlikte, Türkiye'de o günden bugüne vicdani ret hakkının yasallaşması yönünde tek bir adım atılmış değildir. Onun yerine genel olarak askerlik hizmetinin süresi kısaltılmış ve bedelli askerlik olanağı getirilmiştir. 2019 yılında askerlik hizmetini altı aya indiren ve bir aylık bedelli askerlik seçeneği öngören yeni bir Askeralma Kanunu çıkartılmıştır.

Mahkemeler çoğu zaman Anayasa'yı değil, yukarıda anılan askerlik kanunlarını göz önünde bulundurduğu için vicdani ret hakkını talep eden kişilerin başvurabileceği elverişli iç hukuk yolları bulunmamaktadır. Vicdani retçiler tarafından Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) birçok bireysel başvuruda bulunulmuş olmakla birlikte, AYM bu başvuruların incelenmesini ertelemektedir. Dolayısıyla retçilere uluslararası insan hakları koruma mekanizmalarına başvurmak dışında bir seçenek kalmamaktadır.

Tavsiyeler

Rapor Türkiye'deki resmi makamlara ve uluslararası insan hakları mekanizmalarına yönelik somut tavsiyeler sunmaktadır:

- vicdani ret hakkındaki mevzuatın diğer yasal düzenlemelerle çatışmamasını ve yürütme ve yargı organlarının kısıtlayıcı olması muhtemel yorumlarına maruz bırakılmamasını sağlamak için, askerlik hizmetine karşı vicdani reddin derhal anayasal bir hak olarak tanınması;

- askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkındaki mevzuatın Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği insan hakları belgelerinde korunan haliyle uluslararası insan hakları hukukuna uygun şekilde düzenlenmesi;

- uluslararası insan hakları hukuku standartlarına uygun olarak ve özellikle din veya inançlarının niteliğine dayanılarak vicdani retçiler arasında ayrımcılık yapılmaması şartını göz önünde bulundurmak suretiyle vicdani ret taleplerini inceleyecek bağımsız ve tarafsız bir karar organı tesis edilmesi;

- kendilerini "total retçi" olarak tanımlayan vicdani retçiler için bir mekanizma oluşturmak üzere uluslararası insan hakları hukukuyla bağdaşan tedbirler alınması;

- talepte bulunan vicdani retçilere yönelik olarak uluslararası hukuka uygun alternatif hizmet sağlanması amacıyla tedbirler alınması;

- vicdani retçilere yönelik tüm ceza kovuşturmalarının sona erdirilmesi, tazminat sağlanması, vicdani retçiler hakkında emre itaatsizlik, yoklama kaçağı olmak, bakaya olmak, kamuya açık beyanlarda bulunmak sebebiyle verilen tüm mahkûmiyet kararlarının adli sicil kayıtlarından silinmesi;

- tutanakların usulünce hazırlanması ve ulusal veri tabanında tutulması;

- vicdani ret başvuruları ile ilgili olarak vicdani retçilerin sayısını, verilen para cezalarını ve yürütülen ceza davalarını, vicdani retçiler hakkında verilmiş mahkûmiyet kararlarını da içeren istatistiklerin tutulması ve kamuoyu ile paylaşılması;

- başvurucuların daha fazla kovuşturmaya uğramamasını ve zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulmamasını ve siyasi, medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından tam anlamıyla yararlanabilmesini sağlamak amacıyla tedbirler alınması. Bu amaç doğrultusunda ulusal kanunların, vicdani retçilere seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, çalışma özgürlüğü ve seyahat özgürlüğünün kullanımı bakımından getirilen tüm sınırlamalar kaldırılacak şekilde gözden geçirilmesi;

- Anayasa Mahkemesinin
  - askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını temel bir insan hakkı olarak tanıyan AİHM içtihadına uyarak, bu konuda verilmiş AİHM kararlarını dikkate alması ve AYM önünde derdest olan çok sayıdaki bireysel başvuru hakkında gecikmeksizin karara varması;
  - ihtiyati tedbir taleplerini ayrıntılı olarak incelemesi ve bu konuya vicdani retçilerin daha fazla zarara uğramasını engelleyecek şekilde yaklaşması.
- hakim ve savcılara ve başta Genel Bilgi Toplama (GBT) ve çevirme kontrollerinde görev yapan memurlar olmak üzere, İçişleri Bakanlığı'nın ilgili mercilerine askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkına ilişkin uluslararası insan hakları yükümlülükleri hakkında düzenli eğitimler sunulması.

Uluslararası insan hakları uygunluk denetim mekanizmalarına yönelik tavsiyeler:

- Askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkına uygunluk konusunda denetimi AK Bakanlar Komitesi, BM İnsan Hakları Komitesi, BM Özel Prosedürleri ve EPİ de dahil olmak üzere gündemde tutmak;
- BM İHK'nin *Atasoy ve Sarkut/Türkiye* başvurusunda verdiği Görüşün ve EPİ tavsiyelerinin uygulamaya geçirilmesini takip etmek;
- AK Bakanlar Komitesi
  - *Ülke* grubu davaları nitelikli izleme kapsamında tutmayı sürdürmek;
  - Türkiye makamlarından Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru mekanizmasının, askerlik hizmetine karşı vicdani ret konusunda koruma sağlamak bakımından etkinliğine dair bildirimde bulunmalarını talep etmek;
  - Türkiye makamlarından vicdani retçilerin eğitim, kişi güvenliği, mülkiyetin korunması, oy kullanma hakları ve çalışma özgürlüğünün bakaya/yoklama kaçağı statüsünden ne şekilde ve ne ölçüde etkilendiği hakkında bilgi sunmalarını talep etmek;
  - Türkiye makamlarından vicdani retçiler hakkında istatistiksel bilgi talep etmek.

1. Giriş

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2007 tarihli Ülke/Türkiye kararının üzerinden neredeyse on beş yıl geçmiş olmasına rağmen, Türkiye halen askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını tanımamıştır. Bu hakkın uluslararası insan hakları hukuku kapsamında düşünce, vicdan ve din özgürlüğü bağlamı içerisinde yavaş yavaş, ancak sağlam bir şekilde tanınmış olması, vicdani retçilerin yaşadığı insan hakları ihlallerine son verilmesine yönelik hukuk mücadelesine zemin oluşturmaktadır. Zorunlu askerlik hizmetine karşı çıkan bireyler, anti-militarist ve pasifist dünya görüşleri, Yehova Şahitleri (YŞ) ve İslami inançlar da dahil olmak üzere çok çeşitli sebeplere dayanarak vicdani retçi olabilmektedir. Türkiye'de vicdani retçilere yönelik olarak kamuya açık bir veri tabanı bulunmamaktadır. Vicdani Ret Derneği (VR-DER)[1] tarafından toplanan verilere göre, 1989-2021 yılları arasında askerlik hizmetine karşı vicdani ret açıklaması yapan toplam kişi sayısı 409'dur. Aynı verilere göre bu retçilerin hemen hepsi orduya hizmet etmeyi tümüyle reddeden anti-militarist ve pasifist görüşlere sahiptir. Bu veriler Yehova Şahitlerini kapsamamaktadır.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Konseyi (AK) bünyesindeki insan hakları koruma mekanizmaları uyarınca kapsamlı insan hakları taahhütlerinde bulunmuş olmasına rağmen, ulusal mevzuat ve uygulama bu alanda geçerli olan uluslararası standartların çok gerisine düşmektedir. Vicdani retçiler bu şekilde tanınmak yerine, bakaya veya firari sayılarak tekrar tekrar cezalandırılmaktadır. Bu cezalar düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne yönelik müdahalenin ötesine geçerek eğitim hakkı, seyahat özgürlüğü, çalışma özgürlüğü ve seçme ve seçilme hakkı da dahil olmak üzere çeşitli insan haklarına yönelik ihlalleri de içermektedir.

Bu Rapor, normatif açıdan Türkiye'de askerlik hizmetine karşı vicdani reddin durumuna dair ayrıntılı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Raporda kullanılan metodoloji, mahkeme kararları ve uluslararası insan hakları organlarının karar ve görüşleri de dahil olmak üzere hukuki verilerin ve bu alandaki yazılı kaynakların araştırılmasına dayalı masa başı çalışmalarının yanı sıra 18 vicdani retçi ve avukat ile yapılan görüşmeleri içeren karma yöntemlere dayanmaktadır. Türkiye'de vicdani ret konusundaki verilere erişim imkânının sınırlı olması bu Rapor açısından da bir kısıtlılık yaratmıştır. Askerlik hizmetine karşı vicdani ret konusundaki resmi veriler ya da istatistiksel bilgiler kamuya açık değildir. Vicdani retçilere karşı başvurulan tedbirlere ilişkin temel bilgileri içermesi gereken ve dolayısıyla daha kapsamlı bir analizde bulunulmasına yardımcı olacak resmi tutanaklara erişilmesi mümkün değildir ve/veya bu tutanaklar son derece üstünkörü şekilde tutulmaktadır. Son olarak belirtilmesi gereken bir başka kısıtlılık da, YŞ vicdani retçilerle ilgili

1 Vicdani Ret Derneği'ne ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. www.vicdaniret.org

verilere erişim imkânı bulunmamasıdır. Bu durum Rapordaki önemli tespitler açısından bir etki yaratmamakla birlikte, vicdani ret hakkının tanınmamasının YŞ vicdani retçiler üzerindeki etkisi ve boyutu Rapora yansıtılamamaktadır.

Raporda, önce, askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkı bakımından geçerli olan uluslararası insan hakları standartları kısaca anlatılmaktadır. Türkiye'nin vicdani ret alanındaki ulusal politika ve uluslararası yükümlülükleri sırasıyla 3. ve 4. Bölümde incelenmektedir. 5. Bölüm, ulusal mevzuata ve uygulamaya dair detaylı bir analiz içermektedir. 6. Bölümde, okurlara vicdani ret hakkının tanınmamasının vicdani retçilerin yaşamı üzerinde yarattığı karmaşık ve çok boyutlu etkilerin kavranabilmesi amacıyla iki vicdani retçinin kişisel hikayesi aktarılmaktadır. 7. Bölüm, Rapordaki tespitlere dair kısa bir çerçeve özet sunmaktadır. Son olarak, 8. Bölüm kapsamında, Türkiye'nin askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkının korunmasına ilişkin uluslararası standartlara uymasının sağlanması bakımından alınması gereken tedbirlere ilişkin olarak resmi makamlara ve uluslararası insan hakları izleme ve denetim mekanizmalarına yönelik somut tavsiyelerde bulunulmaktadır.

2. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Kapsamında Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret Hakkı

Askerlik hizmetine karşı vicdani ret, evrensel ve bölgesel insan hakları sözleşmelerinde[2] korunmakta olan düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne dayanmaktadır.[3]

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 18. madde:

Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve din veya inancını, tek başına veya topluca ve kamuya açık veya özel olarak öğretme, uygulama, ibadet ve gereklerini yerine getirme yoluyla açıklama özgürlüğünü de kapsar.

Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme, 18. madde:

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olacaktır. Bu hak, herkesin istediği dine ya da inanca sahip olması ya da bunları benimsemesi özgürlüğünü ve herkesin aleni veya özel olarak bireysel ya da başkaları ile birlikte toplu olarak, kendi din ya da inancını ibadet, icra, bunun icaplarını yerine getirme ya da öğretme bakımından ortaya koyma özgürlüğünü de içerir.

2. Hiç kimse, kendi seçtiği bir din ya da inanca sahip olma ya da bunu benimseme özgürlüğünü zedeleyecek bir baskıya maruz bırakılamaz.

3. Bir kimsenin kendi dinini veya inançlarını ortaya koyma özgürlüğüne ancak yasalarla belirlenen ve kamu güvenliğini, düzenini, sağlığını, ahlakını ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli kısıtlamalar getirilebilir.

---

2 **Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, 12. madde (Vicdan ve din özgürlüğü):**

1. Herkesin vicdan ve din özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak bir kimsenin dinini veya inançlarını sürdürme ya da değiştirme özgürlüğünü ve dinini veya inançlarını, tek başına veya başkalarıyla birlikte, aleni veya mahrem şekilde, yayma ve gereklerini yerine getirme özgürlüğünü içerir.

2. Hiç kimse dinini veya inançlarını sürdürme ya da değiştirme özgürlüğünü zedeleyebilecek kısıtlamalara tabi tutulmayacaktır.

3. Kişinin din ve inançlarını açığa vurma özgürlüğü ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın ya da ahlakın veya başkalarının hak ya da özgürlüklerinin korunması amacıyla gerekli olan hallerde kanunen öngörülen sınırlamalara tabi tutulabilir.

[...]

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, 8. madde: Vicdan, ibadet ve dini vecibelerin serbestçe yerine getirilmesi özgürlüğü güvence altına alınacaktır. Kimse, yasa ve düzen uyarınca öngörülen durumlar haricinde, bu özgürlüklerin kullanılmasını yasaklayan tedbirlere tabi tutulamaz.

3 Yıldırım, M., Conscientious Objection to Military Service: International Human Rights Law and the Case of Turkey, Religion & Human Rights, Yıl 5 (2010): Sayı 1 (Ocak 2010), s. 65-91; Çınar, Ö., *Conscientious Objection to Military Service in International Human Rights Law*, Springer, 2013.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 9. madde:

1 Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 10. madde:

1. Herkes, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, toplum içinde veya özelde, ibadet ve öğreti vasıtasıyla dinini ve inancını ortaya koyma özgürlüğünü kapsar.

2. Vicdan ret hakkı, bu hakkın kullanılmasını düzenleyen ulusal yasalar uyarınca tanınmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM)

Askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkının korunması BM insan hakları sisteminde derece derece tanınma kazanmıştır. İnsan Hakları Komitesi (İHK), Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin (MSHS) 18. maddesi -düşünce, vicdan ve din özgürlüğü- ile ilgili 22 sayılı Genel Yorumu[4] ile 14. maddesi -mahkemeler önünde eşitlik ve adil yargılanma hakkı- ile ilgili 32 sayılı Genel Yorumunda[5] ve ayrıca bireysel başvuruları ve devlet raporlarını değerlendirirken bu hakkı ele almaktadır. Askerlik hizmetine karşı vicdani ret ayrıca BM İnsan Hakları Konseyi ve BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından verilen kararlara da konu edilmiştir. En başta BM Din veya

4 İnsan Hakları Komitesi, 22 sayılı Genel Yorum: 18. madde (Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü), 30 Temmuz 1993, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4.

5 İnsan Hakları Komitesi, 32 sayılı Genel Yorum: 14. madde (Mahkemeler önünde eşitlik ve adil yargılanma hakkı), 23 Ağustos 2007, CCPR/C/GC/32.

İnanç Özgürlüğü Özel Raportörü olmak üzere Özel Prosedürler olarak anılan makamlar da bu hakka değinmektedir. Vicdani ret hakkı ayrıca Evrensel Periyodik İnceleme (EPİ) bağlamındaki müzakereler sırasında da konu edilmektedir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri 2019 yılında vicdani ret statüsü için insan hakları başvuru usullerine dair bir rapor yayımlamıştır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) da Askerlik Hizmetiyle ilgili Mülteci Statüsü Taleplerine ilişkin Kılavuz İlkeler yayımlamıştır.[6]

Askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile MSHS'nin 18. maddeleri kapsamına giren düşünce, vicdan ve din özgürlüğü bağlamında korunmaktadır. İHK 22 sayılı Genel Yorumunda vicdani ret konusunda şu görüşü bildirmiştir:

> Sözleşme açıkça vicdani ret şeklinde bir hakka yer vermemektedir; ancak Komiteye göre öldürücü silah kullanma zorunluluğunun, inanç özgürlüğü ve dini veya inancı ortaya koyma hakkıyla ciddi şekilde çatışması durumunda 18. maddenin bu şekilde bir hakka yer verdiği düşünülebilir.[7]

İHK'nin kararına göre göre "askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkı düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne içkindir. Bu özgürlük her bireyin, din veya inançlarıyla bağdaşmadığı hallerde zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulmasına hak sağlamaktadır. Baskı yapılarak bu hakkın özü zedelenmemelidir."[8] Buna göre, askerlik hizmetine karşı vicdani ret imkânı sağlanmaması MSHS'nin 18. maddesini ihlal etmektedir.

18(1). madde hem düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü hem de kişinin din veya inancını açığa vurma özgürlüğünü korumaktadır. Din veya inancın açıklanması belirli koşullar altında sınırlanabilir. Bu sınırlamalar kümülatif olarak şu katı kriterleri yerine getirmelidir: "Yasayla öngörülmeli ve kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olmalıdır" ve böylesi hiçbir "sınırlama, söz konusu hakkın özünü zedelememelidir".[9] Öte yandan düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün sınırlanması mümkün değildir. İHK, askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkının, dışa vurulup vurulmamasından bağımsız olarak, bir özgürlük olarak korunduğuna ve dolayısıyla sınırlandırılamayacağına kanaat getirmiştir. Yani değinilen olası sınırlamalar vicdani redde ilişkin düzenleme yapılmamasına meşru bir gerekçe sağlamamaktadır.[10]

---

6 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği: Uluslararası Koruma Kılavuz İlkeleri No. 10: 1951 Sözleşmesi'nin 1(A)2 maddesi bağlamında Askerlik Hizmetiyle ilgili Mülteci Statüsü Talepleri.
7 Yukarıdaki dn. 4, paragraf 11.
8 *Jong-nam Kim ve Diğerleri/Güney Kore Cumhuriyeti* (CCPR/C/106/D/1786/2008, 1 Şubat 2013), paragraf 7.4. Ayrıca bkz. *Danatar Durdyyev/Türkmenistan* (CCPR/C/124/D/2268/2013, 6 Aralık 2018).
9 *Yoon ve Choi/Güney Kore Cumhuriyeti* (CCPR/C/88/D/1321-1322/2004, 23 Ocak 2007).
10 Townhead, L., International Standards on Conscientious Objection to Military Service, Şubat 2021.

Yoon ve Diğerleri/Güney Kore Cumhuriyeti başvurusunda Komiteden, vicdani reddin Sözleşme'nin 18. maddesi kapsamındaki bir hak mı olduğu, yoksa aşağıda alıntılanan 8(3). madde dikkate alındığında böyle bir talebin ancak bu hakkı tanıyan Devletlerde mi öne sürülebileceği hususunda bir karara varması istenmiştir:[11]

> Hiç kimseden zorla ya da zorunlu olarak çalışması istenemez […]
>
> […]
>
> Bu fıkra açısından, "zorla ya da zorunlu çalıştırma" terimi: […]
>
> (ii) Askeri nitelikteki herhangi bir hizmeti ve bu hizmete katılmayı vicdani bakımdan reddetme hakkının tanındığı ülkelerde de bu hakkı kullananlardan yasal olarak istenen herhangi bir ulusal hizmeti […]

Komite vicdani ret hakkının 18. maddeye dayalı bir hak olduğunu ve MSHS'ye taraf olan tüm devletler açısından geçerli olduğunu saptamıştır:

> [...] Sözleşme'nin 8. maddesi vicdani ret hakkını bizatihi ne kabul etmekte, ne de dışlamaktadır. Dolayısıyla somut başvuru yalnızca, lafzı ve amacı ışığında zaman içerisinde gelişim gösteren diğer herhangi bir Sözleşme güvencesi açısından olduğu gibi gelişen bir anlayışa sahip olan Sözleşme'nin 18. maddesi ışığında değerlendirilecektir.[12]

Ardından da şu değerlendirmede bulunmuştur:

> … taraf Devlet, başvuru sahiplerinin 18. madde kapsamındaki haklarına tam olarak saygı gösterilmiş olsaydı ne gibi hususi dezavantajların ortaya çıkacağını gösterememiştir. Toplumsal kaynaşma ve adillik bakımından incelendiğinde Komite, Devletin, vicdani inançlara ve bu inançlara ilişkin dışavurumlara saygı göstermesinin toplumda kaynaşmayı ve istikrarı artıran bir çoğulculuk sağlanması bakımından başlı başına önemli bir faktör olduğu kanaatindedir. Keza, zorunlu askerlik hizmetine alternatif olarak, herkesi kapsayan mecburi hizmet prensibinin temelini baltalamadan eşdeğer bir toplumsal fayda sağlayan ve bireylerden eşdeğer taleplerde bulunan, böylelikle zorunlu askerlik hizmetinde bulunan kişiler ile alternatif hizmette bulunan kişiler arasındaki haksız farklılıkları ortadan kaldıran hizmetlerin tahayyülünün prensipte mümkün ve fiiliyatta yaygın olduğunu kaydetmektedir.[13]

11 Yukarıdaki dn. 9.
12 A.g.k., paragraf 8.2.
13 A.g.k., paragraf 8.4.

Cezalandırma yasağı

Vicdani retçilerin cezalandırılmasına yönelik uluslararası standartlar da zaman içerisinde gelişim göstermiştir. Askerlik hizmetinin sürekli reddinden dolayı verilen mükerrer cezalar adil yargılanma hakkı (MSHS 14. madde) kapsamında korunan *non bis in idem* (aynı suçtan dolayı iki kez yargılanmama) prensibine aykırıdır. İHK, yargı önünde eşitlik ve adil yargılanma hakkına ilişkin 32 sayılı Genel Yorumunda şu kanaati ortaya koymuştur:

> Askerlik hizmeti için yeni bir çağrıya uymayan vicdani retçilerin tekrar cezalandırılması, söz konusu müteakip reddin gerekçesi de aynı vicdani temele dayanıyorsa aynı suçtan iki kez cezalandırılma anlamına gelebilir.[14]

Öte yandan İHK 2012 yılında, *Young-Kwan ve Diğerleri/Güney Kore Cumhuriyeti* davasında vicdani retçi başvurucuların askerlik hizmetini reddetmeleri sebebiyle hapse atılmasının kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını koruyan MSHS 9. madde kapsamında keyfi tutuklama teşkil ettiği yönündeki iddiayı incelemiştir.[15] Komite 9(1). madde kapsamında kimsenin keyfi yakalama veya tutuklamaya tabi tutulamayacağını ve keyfiliğin, "'hukuka aykırılık' ile aynı anlama gelmeyeceğini", ancak "uygunsuzluk, adaletsizlik, öngörülemezlik ve hukukun gereğince işletilmemesi" unsurlarını içeren bir şekilde yorumlanabileceğini vurgulamıştır. Ardından da "din ve vicdan özgürlüğünün meşru bir şekilde kullanılması nedeniyle ceza olarak tutuklamanın 9(1). maddeye yönelik ihlal teşkil ettiği" sonucuna varmıştır.[16]

Dolayısıyla, sadece *ne bis in idem* prensibinin ya da kimsenin aynı suçtan dolayı birden fazla kez yargılanmamasını amaçlayan "çifte yargılanmama" prensibinin ihlalini değil, tek bir ceza mahkûmiyeti dahi MSHS kapsamındaki kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına yönelik bir ihlal teşkil etmektedir. Bu ayrıca, adli sicil kayıtlarının silinmesi gerektiği anlamına da gelmektedir.[17]

BM İnsan Hakları Konseyi de 2013 ve 2017 tarihli birtakım kararlar da dahil olmak üzere, askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün kullanım biçimlerinden biri olarak tanımıştır.[18] Keza BM Keyfi Tutuklama Çalışma Grubu da "askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkı[nın] Sözleşme'nin 18(1). maddesi kapsamında mutlak olarak korunan ve Devletler tarafından sınırlandırılması mümkün olmayan, bir inanca sahip olma hakkının bir parçası [olduğunu]" dile getirmiştir.[19]

---

14 Yukarıdaki dn. 5, paragraf 55.
15 *Young-Kwan ve Diğerleri/Güney Kore Cumhuriyeti*, (CCPR/C/112/D/2179/2012, 14 Ocak 2015).
16 *A.g.k.*, paragraf 7.5.
17 *Zafar Abdullayev/Türkmenistan*, (CCPR/C/113/D/2218/2012, 19 Mayıs 2015).
18 2013 yılında 24/17 sayılı karar ve 2017 yılında ise 36/18 sayılı karar açıklanmıştır. Bu kararlar 1989 yılına dek uzanan önceki BM İnsan Hakları Komisyonu hükümlerini yeniden ifade ederek geliştirmiştir. İnsan Hakları Konseyi'nin 27 Eylül 2013 tarihli ve 24/17 (A/HRC/24/17) sayılı kararı. İnsan Hakları Konseyi'nin 3 Ekim 2017 tarihli ve 36/18 (A/HRC/RES/36/18) sayılı kararı.
19 Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu Raporu (A/HRC/42/39, 16 Temmuz 2019), paragraf 60(b).

Reddin temeli

Askerlik hizmetinin reddi din, inanç veya vicdan temeline dayanabilir. İHK, 22 sayılı Genel Yorumda, 18. maddenin "tanrılı, tanrısız ve ateist inançları koruduğunu, … 18. madde[nin] tatbik alanının sadece geleneksel dinler veya kurumsal nitelikteki din ve inançlar ya da geleneksel dinlerinkine benzer uygulamalar ile sınırlı olmadığını" dile getirmiştir.[20] İHK vicdani reddin dayandığı din veya inanç arasında herhangi bir ayrımcılığa izin verilmediğini açıkça ortaya koymaktadır.[21]

Komite, *Eu-min Jung ve Diğerleri/Güney Kore Cumhuriyeti* davasında "başvuru sahiplerinin müteakiben mahkûm edilerek cezalandırılmasının" din veya inanç özgürlüğüne yönelik bir ihlalin yanı sıra "vicdan özgürlüğüne yönelik bir ihlal oluşturduğu[nu]" tespit etmiştir.[22]

Bu noktada, vicdani retçi sıfatını edinmek için kişinin vicdani reddini orduya katılmadan önce açıklaması gerekmediğini belirtmek gerekir. Kişi orduya katıldıktan sonra da vicdani retçi olabilir. Bunun sebebi, kişinin din veya inanç konusunda yaşadığı bir değişim ya da askerlik hizmetinin belirli yönlerine karşı ret tavrının, vicdanında aşamalı şekilde gelişmesi olabilir. Vicdani ret herhangi bir zamanda, kişinin askerlik hizmetine başlamasından sonra dahi ortaya çıkabilir.[23] BM İnsan Hakları Konseyi'nin 24/17 sayılı kararında "askerlik hizmetini ifa etmekte olan kişiler de vicdani retçi olabilir" denilmektedir.[24] Dolayısıyla vicdani retçilere ilişkin düzenlemeler "silahlı kuvvetlere katıldıktan veya hatta askerlik hizmetini tamamladıktan sonra, örneğin yedeğe ayrılanlar veya tekrar askere ya da eğitime çağrılabilecekler listesinde yer alanlar tarafından" yapılan vicdani ret başvurularını da kapsamalıdır.[25]

Askerlik hizmeti yerine bir bedel ödenmesi şartı da vicdani ret hakkının tanınması yerine geçebilecek uygun bir alternatif olarak görülmemiştir.[26]

---

20 Yukarıdaki dn. 4, paragraf 2.
21 *A.g.k.*, paragraf 11.
22 *Eu-min Jung ve Diğerleri/Güney Kore Cumhuriyeti* (CCPR/C/98/D/1593-1603/2007, 14 Nisan 2010), paragraf 7.4.
23 İnsan Hakları Komitesi, Şili'ye ilişkin Sonuç Gözlemleri (CCPR/C/CHL/CO/5, 18 Nisan 2007), paragraf 13.
24 İnsan Hakları Konseyi'nin 27 Eylül 2013 tarihli ve 24/17 (A/HRC/24/17) sayılı kararı, giriş kısmındaki 8. paragraf, İnsan Hakları Konseyi'nin 3 Ekim 2017 tarihli ve 36/18 (A/HRC/RES/36/18) sayılı kararında bir kez daha teyit edilmektedir.
25 *A.g.k.*
26 İnsan Hakları Komitesi, Suriye'ye ilişkin Sonuç Gözlemleri (CCPR/CO/84/SYR, 9 Ağustos 2005), paragraf 11.

Avrupa Konseyi - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesinde askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkına yönelik açık bir atıf bulunmamakla birlikte, bu hak AK insan hakları koruma sistemi içerisinde gitgide artan şekilde koruma kazanmıştır.[27] Mahkeme askerlik hizmetine karşı çıkmanın:

> orduda hizmet verme yükümlülüğü ile kişinin vicdanı veya derinden ve samimiyetle benimsediği dini ya da başkaca inançları arasında ciddi ve üstesinden gelinemez bir çatışmadan kaynaklandığı durumlarda, söz konusu kanaat veya inanç 9. madde teminatlarını harekete geçirmeye yeterli ikna ediciliğe, ciddiyete, tutarlılığa ve öneme sahip kılınmaktadır.[28]

Bayatyan/Ermenistan davasında AİHM, bir vicdani retçinin askerlik hizmetini yerine getirmek üzere teslim olmamasının, dini inançlarının açığa vurulması olarak görülebileceğine ve bunun devamında yoklama kaçağı olarak mahkûm edilmesinin kendisinin, dinini 9(1). madde tarafından güvence altına alındığı şekilde açıklama özgürlüğüne yönelik bir müdahale oluşturduğuna hükmetmiştir.[29]

AİHM "her türlü zorunlu askerlik hizmeti sisteminin, yurttaşlar üzerine ağır bir yük bindirdiğini" teslim etmektedir. Dolayısıyla böyle bir yük "eşit şekilde" paylaşılırsa ve "bu hizmete ilişkin muafiyetler sağlam ve ikna edici gerekçelere dayandırılırsa" kabul edilebilir sayılacağını dile getirmektedir.[30] Yani bir vicdani ret talebinin ulusal makamlar tarafından oluşturulacak bağımsız mekanizmalarca incelenmesine müsaade edilmektedir. AİHM, devletlerin, vicdani ret hakkının tanınmasına ilişkin koşulları tanımlarken ve bireysel taleplerin değerlendirilmesine yönelik mekanizmalar getirirken belirli bir takdir yetkisine sahip olduğunu dile getirmiştir.[31] Dahası, bir kişi dini inançları veya kanaatler sebebiyle kendisine özel bir muafiyet tanınmasını talep ettiğinde, bu inancının samimiyetine ilişkin belirli bir kanıt sunmasının şart koşulması ve şayet böyle bir kanıt sunamazsa olumsuz bir sonuca ulaşılması vicdan özgürlüğünü baskılayan veya bu özgürlükle temelden çatışan bir durum oluşturmamaktadır.[32]

Mahkeme, bir kişinin vicdani retçi statüsüne hak kazanıp kazanmadığının tespiti süreci bakımından, bu statünün saptanması için etkili ve erişilebilir bir usul öngörülmesi yönünde devletlere düşen pozitif bir yükümlülüğün varlığına işaret etmektedir.[33]

---

27 Strazburg organlarının içtihatları için bkz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 9. Madde Rehberi, 31 Aralık 2020.
28 *Bayatyan/Ermenistan* [BD], Başvuru no. 23459/03, 2011, 7 Temmuz 2011, paragraf 92-111.
29 *A.g.k.*, paragraf 112.
30 *A.g.k.*, paragraf 125.
31 *Enver Aydemir/Türkiye*, Başvuru no. 26012/11, 7 Haziran 2016, paragraf 81.
32 *Dyagilev/Rusya*, Başvuru no. 49972/16, 10 Mart 2020, paragraf 62.
33 *Papavasilakis/Yunanistan*, Başvuru no. 66899/14, 15 Eylül 2016, paragraf 51-52.

9. madde kapsamında vicdani retçi statüsünün tespit süreci, başvurucunun sahip olduğu inançların ciddiyetini değerlendirmek ve muafiyet olanağının askerlik hizmetini yerine getirebilecek konumda olan kişilerce kötüye kullanılmamasını sağlamak bakımından bir mülakatı da içerebilir.[34] Ancak Mahkeme bu sürecin erişilebilir ve etkili olması, dolayısıyla sürece katılan kişilerin bağımsız olması gerektiğini dile getirmiştir.[35]

AİHM vicdani reddi, özellikle savaşla herhangi bir şekilde ilişkili olmaya veya eline silah almaya karşı katı, sürekli ve samimi bir itiraz içeren dini veya başkaca inançlarla sınırlamış bulunmaktadır.[36]

Vicdani ret talepleri dini temellere dayandırılabileceği gibi dini nitelik taşımayan, pasifizm benzeri temellere de dayandırılabilir. Mahkeme, pasifist başvurucuların açtığı Savda ve Tarhan davalarında 9. maddeye yönelik ihlal tespitlerinde bulunmuştur.[37] Bu noktada, Türk hukuk sistemi kapsamında başvurucuların vicdani ret statüsü talep edip edemeyeceğinin tespitine yönelik etkili ve erişilebilir bir başvuru usulünün bulunmaması nedeniyle ihlalin varlığına hükmederken, Devletin pozitif yükümlülüklerine odaklanmıştır.[38]

Ancak, başvurucunun askerlik hizmetini laik Türkiye Cumhuriyeti için değil, fakat Kuran'a ve şeriat hukukuna dayalı bir sistem için yerine getirebilecek olduğu gerekçesiyle zorunlu askerliği reddettiği bir davada 9. madde uygulanabilir bulunmamıştır.[39] Başvurucu askerlik hizmetine karşı vicdani ret talebini, askerlik hizmetini prensip olarak reddeden dini bir görüşe veya pasifist yahut anti-militarist bir kanaate dayandırmamıştır.

AK Bakanlar Komitesi, "silahlı kuvvetler mensuplarının insan hakları" konulu Tavsiye Kararında, silahlı kuvvetlerin profesyonel mensupları kadar zorunlu askerlik yapmakta olanların da silahlı kuvvetlerden vicdani gerekçelerle ayrılabilmesi gerektiğini kabul etmiştir.[40]

Alternatif sivil hizmet AİHM tarafından birkaç davada ele alınmış bulunmaktadır. Alternatif bir sistem oluşturmayan devletler, bunu neden halen yapmadıkları konusunda haklı bir gerekçe sunmak durumundadır ve bu konuda kendilerine oldukça dar bir takdir yetkisi tanınmaktadır. Mahkeme, alternatif sivil hizmetin öngörüldüğü devletlerde, bu hizmetin ruhban sınıfı mensupları veya dini okullarda öğretim gören öğrenciler ile sınırlandırılamayacağına hükmetmiştir.[41] Avusturya'da Yehova Şahitleri vaizlerinin askerlik hizmetinden ve alternatif sivil hizmetten tamamen muaf tutulması, zira bu muafiyetin "tanıma kapsamındaki dini örgütlerin" vaizlerine tanınması ve o esnada -tüm dini vaizlerin fonksiyonları benzer olmasına rağmen-

34 *A.g.k.*, paragraf 54.
35 *A.g.k.*, paragraf 60.
36 Yukarıdaki dn. 31, paragraf 81.
37 *Savda/Türkiye*, Başvuru no. 42730/05, 12 Haziran 2012; Tarhan/Türkiye, Başvuru no. 9078/06, 17 Temmuz 2012.
38 *A.g.k.*
39 Yukarıdaki dn. 31, paragraf 79-84.
40 Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi'nin CM/Rec(2010)4 sayılı Tavsiye Kararı.
41 *Mushfig Mammadov ve Diğerleri/Azerbaycan*, Başvuru no. 14604/08 ve 3 diğer başvuru, 17 Ekim 2019, paragraf 96-97.

Yehova Şahitleri gibi "tescilli" dini örgütler açısından elverişli kılınmaması sebebiyle yaptıkları şikâyetler sonucunda 9. madde ile birlikte 14. maddenin (ayrımcılık yasağı) ihlali yönünde tespitlere varılmıştır.[42]

Ayrıca, "Devletin toprak bütünlüğünün savunulması gereği" de alternatif hizmet olanağı sunulmaması için haklı bir gerekçe oluşturmamaktadır.[43]

Vicdani retçileri, haklarında verilen çok sayıda hapis cezasının ardından, askerlik hizmetine elverişli olmadıklarına (uyum bozukluğunu) ilişkin bir sağlık raporuyla askerlikten ilişkilerinin kesilmesinin bu kişilerin "mağdur statüsünü" ortadan kaldırmayacağını da önemle vurgulamak gerekir.[44]

Alternatif hizmet düzenlemeleri konusunda devletlere belirli bir takdir yetkisi tanınmakla birlikte, bu hizmetin de kişinin vicdan ve inancının gereklerine uyması şarttır. Alternatif hizmet sivil bir nitelik taşımalı ve caydırıcı ya da cezalandırıcı olmamalıdır. AİHM alternatif hizmetin gerçekten sivil bir nitelik taşıyıp taşımadığını değerlendirirken, ifa edilen işin mahiyeti, yetki, denetim, geçerli kurallar ve görünüm gibi birçok faktör bakımından uygunluğunu incelemiştir.[45] Dini inançları sebebiyle askerlik hizmetini ya da alternatif sivil hizmeti yerine getirmeyi reddettikleri gerekçesiyle mahkûm edilen Ermenistanlı dört Yehova Şahidinin davasında 9. maddeye aykırılık saptanmıştır. Söz konusu kişilere yetimhane, huzurevi ve hastane gibi sivil kurumlarda alternatif hizmet seçeneği sunulmuş olmakla birlikte, bu hizmet askeri sistemden yeterince ayrılmış değildi. Ordu bu sivil kurumların denetiminde söz sahibi olup, düzenli olarak bu kurumlara yönelik kontrollerde bulunmakta, izinsiz olarak görev başında olunmadığı durumlarda tedbir almakta, nakil emri vermekte, görevlendirme yapmakta ve askeri düzenlemeleri tatbik etmekteydi. Ayrıca, alternatif hizmette bulunanların da üniforma giymesi gerekmekteydi. Bundan başka, alternatif hizmetin askerlik hizmetinden çok daha uzun süreli olması (24 ay yerine 42 ay) ister istemez caydırıcı ve hatta cezalandırıcı bir etki yaratmaktaydı.[46]

---

42 *Löffelmann/Avusturya*, Başvuru no. 42967/98, 12 Mart 2009; *Gütl/Avusturya*, Başvuru no. 49686/99, 12 Mart 2009; *Lang/Avusturya*, Başvuru no. 28648/03, 19 Mart 2009.
43 Yukarıdaki dn. 41, paragraf 97.
44 *Bukharatyan/Ermenistan*, Başvuru no. 37819/03, 10 Ocak 2012; *Tsaturyan/Ermenistan*, Başvuru no. 37821/03, 10 Ocak 2012; *Erçep/Türkiye*, Başvuru no. 43965/04, 22 Kasım 2011; *Feti Demirtaş/Türkiye*, Başvuru no. 5260/07, 17 Ocak 2012; *Buldu ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru no. 14017/08, 3 Haziran 2014.
45 *Adyan ve Diğerleri/Ermenistan*, Başvuru no. 75604/11 ve 21759/15, 12 Ekim 2017, paragraf 67-68.
46 *A.g.k.*, paragraf 69-72.

3. Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Yükümlülükleri

Türkiye hem Birleşmiş Milletler, hem de Avrupa Konseyi insan hakları koruma mekanizmaları kapsamındaki temel uluslararası insan hakları sözleşmelerini onaylamış bulunmaktadır. BM'nin Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşmesi'ne (MSHS)[47] ve AK'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS)[48] taraf olan Türkiye, askerlik hizmetine karşı vicdani reddin korunması bakımından etki doğuran esaslı insan hakları yükümlülükleri altındadır. Türkiye ayrıca MSHS'nin Birinci İhtiyari Protokolü'nü de onaylamıştır.[49] Buna göre Türkiye, Sözleşme'de belirtilen haklarından birinin ihlal edildiği iddiasında bulunan ve bütün iç hukuk yollarını tüketmiş olan bireylerin inceleme yapması için Komiteye yazılı şikayette bulunması üzerine İHK'nin Sözleşme'ye yönelik bir ihlal bulunup bulunmadığı kararına varma yetkisini kabul etmektedir.[50] Birinci İhtiyari Protokole taraf olan devletler, bir ihlal tespit edilmesi halinde etkili ve uygulanabilir bir telafi yolu sunmayı taahhüt etmektedir ve Komite de taraf Devletten, Komite Görüşlerinin uygulanması amacıyla alınan tedbirler hakkında 180 gün içerisinde bilgi sunmasını talep eder.[51] Taraf Devletten ayrıca, bu Görüşleri yayınlaması ve bunları taraf Devletin resmi diline tercüme ettirerek geniş bir şekilde dağıtması talep edilmektedir.

Türkiye'de askerlik hizmetinin vicdani reddi, birden fazla sayıda uluslararası insan hakları uygunluk denetim mekanizması kapsamında değerlendirmeye konu edilmiştir.

BM İnsan Hakları Komitesi

2012 yılında İnsan Hakları Komitesi, Türkiye'nin ilk raporunun değerlendirilmesi ile bağlantılı olarak ele alınacak konular listesi kapsamında Türk Hükümeti'nden askerlik hizmetine karşı vicdani reddi tanımama gerekçelerinin yanı sıra, vicdani ret ile ilgili mevzuat ve uygulamanın Sözleşme'ye uygun hale getirilmesi amacıyla atılan adımlar hakkında da bilgi sunmasını istemiştir.[52]

---

47 Türkiye MSHS'yi 2003 yılında onaylamıştır.
48 Türkiye AİHS'yi 1953 yılında onaylamıştır.
49 Türkiye MSHS'nin Birinci İhtiyari Protokolü'nü 2006 yılında onaylamıştır.
50 Birinci İhtiyari Protokol'ün 2. maddesi. Protokol 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200A(XXI) sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılıma açılmış olup, 9. madde uyarınca 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
51 Birinci İhtiyari Protokol'ün 2. maddesi.
52 104. oturum, New York, 12-30 Mart 2012, CCPR/C/TUR/1)CCPR/C/TUR/Q/1.

İHK ayrıca, yetkili makamlardan askerlik hizmetinde bulunmayı reddettiği için hüküm giymiş olan kişilerin isim ve durumlarını belirten bilgileri de sunmasını istemiştir. Bu bağlamda şu bilgiler talep edilmiştir: (a) kişilere yöneltilen suçlamalar; (b) mahkûmiyet kararlarını veren mahkemeler; (c) verilen cezalar; (d) halihazırda cezasını çekmekte olan kişilerin isimleri; (e) bir kişinin askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddettiği için birden fazla kez mahkûm edilip edilemeyeceği; şayet edilebiliyorsa (f) askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddettiği için birden fazla kez mahkûm edilmiş olan kişilerin isimleri; (g) cezasını çekmekte olan kişilere nasıl muamele edildiği; ve (h) cezalar çekildikten sonra kişilerin medeni haklarının hukuken ve fiilen tanınması.

2012 yılında İHK, ceza kovuşturmasına ve hapis cezasına çarptırılmış olan başvurucuların zorunlu askerlik hizmetine alternatif sunulmamasının MSHS'nin 18(1). maddesi kapsamındaki haklarını ihlal ettiğini öne sürdüğü Atasoy ve Sarkut/Türkiye başvurusu hakkındaki görüşlerini açıklamıştır.[53]

Türkiyeli yetkililer başvurucuların tüm iç hukuk yollarını tüketmemiş olduğunu ve dolayısıyla başvurunun kabul edilemez olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ancak Komite, başvurucuların dile getirdiği üzere davalarının Türkiye'deki yargı sisteminde daha ileri bir seviyeye taşınamayacağına ilişkin görüşlerinin bu başvurunun kabul edilebilir bulunması için yeterli olduğuna kanaat getirmiştir.

Başvurucular zorunlu hizmetten muaf tutulmayı talep etmemiş, onun yerine sivil bir alternatif hizmetin öngörülmemesinden yakınmıştır. İHK, başvurucuların zorunlu askerlik hizmetinde bulunmayı reddetmesinin samimi bir şekilde sahip oldukları ve nitekim (Hükümet tarafından) itiraz konusu edilmemiş olan dini inançlarından kaynaklandığını kaydetmiştir.[54] Dahası, askerlik hizmetinin reddine yönelik kovuşturma ve cezalar başvurucuların 18(1). madde kapsamındaki vicdan özgürlüğüne yönelik bir ihlal oluşturmuştur.[55] İHK'nin görüşüne göre "din veya vicdanları silah kullanımını men eden kişilere, zorunlu askerlik hizmetine alınmayı reddettikleri için baskı uygulanması 18. maddenin 1. fıkrası ile bağdaşmamaktadır" ve bu nedenle MSHS'nin 18(1). maddesinin Türkiye tarafından ihlali söz konusudur.[56]

Dolayısıyla, Türkiye başvuruculara etkili bir telafi yolu sunma yükümlülüğü altındadır ve bu yol, başvurucuların adli sicil kayıtlarının temizlenerek kendilerine tazminat verilmesini içermektedir.[57] Türkiye'nin gelecekte Sözleşme kapsamında benzer bir ihlali önleme yükümlülüğü de bulunduğunu da önemle vurgulamak gerekir.

---

53 *Atasoy ve Sarkut/Türkiye* (CCPR/C/104/D/1853-1854/2008, 19 Haziran 2012).
54 *A.g.k.*, paragraf 10.5.
55 *A.g.k.*
56 *A.g.k.*, paragraf 10.5 ve 11.
57 *A.g.k.*, paragraf 12.

BM Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu

2003 yılında BM Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu, vicdani retçilerin ikinci bir mahkûmiyet kararının ardından tutuklanmasını, bu işlemin kişinin hayatı boyunca ceza kovuşturmalarına uğrama korkusuyla vicdani kanaatlerini ve inançlarını zorla değiştirmeye yöneltecek olması ve dolayısıyla çifte yargılanmama veya *ne bis in idem* prensibiyle bağdaşmaz şekilde MSHS'nin 14(7). maddesine aykırı olması sebebiyle, keyfi olarak nitelemiştir.[58]

BM KTÇG Türkiye'deki iki vicdani retçinin durumu hakkında iki görüş yayınlamıştır: Osman Murat Ülke ve Halil Savda.

Çalışma Grubu, Ülke'nin müracaatına ilişkin incelemenin ardından kendisinin tekrar tekrar tutuklanmasını keyfi olarak nitelendirmiş ve hukukun üstünlüğü ilkesinin geçerli kılındığı ülkelerde adil yargılanma hakkının en temel güvencelerinden biri olarak tanınan *non bis in idem* ilkesine aykırı bulmuştur.[59]

İkinci görüş ise, acemi eğitiminin ardından askeri birliğe geri dönmeyen bir vicdani retçi olan Halil Savda ile ilişkilidir. KTÇG, 25 Ocak 2007 tarihinden beri emre itaatsizlik suçundan dolayı 12 Nisan 2007'de Askeri Mahkeme tarafından altı ay hapis cezasına çarptırılan ve Askeri Yargıtay tarafından da onaylanan Savda hakkındaki ikinci mahkûmiyet kararının adil yargılanma hakkını ihlal ettiğini saptamıştır. Ancak Çalışma Grubu'na sunulan belgelere bakıldığında, Savda hakkındaki bu cezanın halihazırda kısmen veya tamamen infaz edilip edilmediği anlaşılmamaktadır; bu kararın infaz edilmiş olması halinde, Savda'nın keyfi şekilde hürriyetinden yoksun bırakıldığı sonucuna varılacaktır.

O esnada Savda tahliye edilmiş bulunmasına ve Çalışma Yöntemleri belgesinin 17(a) paragrafında, kişi, hakkındaki dosyanın Çalışma Grubu'na iletilmesinin ardından salıverilirse, KTÇG'nin her bir dosyaya ilişkin olarak görüş bildirme hakkı saklı kalmak kaydıyla, dosyanın rafa kaldırılacağı öngörülmüş olmasına rağmen Çalışma Grubu Savda dosyasına ilişkin görüş açıklamıştır. KTÇG görüş açıklama tercihini şu değerlendirmeye dayandırmıştır: "Savda'nın yeniden yakalanıp tutuklanarak hapse atılması ve orduda görev yapmadığı için Türk vatandaşlarının askerlik yükümlülüğünün, şayet varsa, ortadan kalktığı yaş haddine dek yıllarını cezaevinde geçirme ihtimali çok yüksektir."[60] Ayrıca, bu dosyanın Savda'nın bireysel akıbetinin ötesinde önem taşıyor olduğu belirtilmiştir.

58 Birleşmiş Milletler Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu, Görüş No. 36/1999 (Türkiye). Ayrıca bkz. Görüş No. 16/2008 (Türkiye).
59 *A.g.k.*, Görüş No. 36/1999.
60 Yukarıdaki dn. 58, Görüş No. 16/2008.

KTÇG, Savda'nın hürriyetinden yoksun bırakılmasını, sırasıyla İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) ile MSHS'nin 9. ve 18. maddelerine aykırı bulmuştur. Bundan başka, Hükümet'ten, Savda'nın durumunun telafisi için gerekli adımları atmasını ve durumu İHEB ve MSHS'de ifadesini bulan standart ve prensiplere uygun hale getirilmesini talep etmiştir.[61]

BM Evrensel Periyodik İnceleme

Türkiye'ye yönelik Evrensel Periyodik İnceleme bağlamında bir dizi devlet, Türkiye'ye tavsiyelerde bulunmuştur. En yakın tarihli olarak, üçüncü tur incelemesinde Hırvatistan, Türkiye'nin vicdani retçilere sivil hizmet imkânı getirmeyi ve vicdani ret hakkını, ceza gerektiren bir fiil sayan mevcut mevzuatı gözden geçirmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur.[62] İkinci tur inceleme kapsamında ise Slovenya, Türkiye'ye vicdani ret hakkını tanıması ve askerlik hizmetine alternatif olarak sivil hizmet imkânı sunması yönünde, Almanya ise Türkiye'nin askerlik hizmetine alternatif sivil hizmetin cezalandırıcı veya ayrımcı etkiler doğurmamasını temin ederek vicdani ret hakkını tanıyan ve güvence altına alan yasalar çıkartması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.[63] Son olarak, Hırvatistan, Türkiye'nin, vicdani ret hakkını tanıyan ve düzenleyen yasalar çıkartması ve askerlik hizmetine alternatif sivil hizmetin cezalandırıcı veya ayrımcı etkiler doğurmamasını sağlaması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.[64]

Türkiye'nin bu tavsiyelere yanıtı hep aynıdır. Her bir tavsiye kayda geçirilmekte, ancak hiçbir zaman dikkate alınmamaktadır. Bu durum Türkiye'nin vicdani ret hakkının tanınması konusunda sergilediği direncin de göstergesidir.

61 *A.g.k.*
62 Türkiye 3 Tur EPİ (2017-2021), https://upr-info-database.uwazi.io/en/
63 Türkiye 2. Tur EPİ (2011-2016).
64 Türkiye 2. Tur EPİ (2006-2010).

Avrupa Konseyi – AİHM kararları ve Bakanlar Komitesi önündeki işlemler

AİHM, bir dizi davada, vicdani ret konusunda yapılan başvurulara ilişkin olarak birçok hakkın ihlal edildiğini tespit etmiştir. Bunlar arasında *Ülke/Türkiye* (2006), *Buldu ve Diğerleri/Türkiye* (2014), *Enver Aydemir/Türkiye* (2016), *Erçep/Türkiye* (2012), *Feti Demirtaş/Türkiye* (2012), *Savda/Türkiye* (2012), *Tarhan/Türkiye* (2012) davaları sayılabilir.[65]

Üye Devletler AİHM'nin, AİHS'ye yönelik ihlal tespitinde bulunan nihai kararlarına uymayı taahhüt etmiştir. Bakanlar Komitesi AİHM kararlarının icrasını izler/denetler.[66] Bu kararlar nihailik kazandığında, devletler mümkün olan en kısa sürede, planlanan ve/veya bir "eylem planı" ile alınan tedbirlere ilişkin olarak BK'ne bilgi verir. Tüm tedbirler alındıktan sonra bir "eylem raporu" sunulur. Bakanlar Komitesi İçtüzüğü uyarınca, bu izleme/denetim süreci sırasında STK'lar ve insan haklarının korunması ve geliştirilmesinden sorumlu Ulusal Kurumlar yazılı bildirimde bulunabilmektedir.[67] Eylem planlarının kabul edilerek uygulanmasına ilişkin izleme/denetim için iki usul öngörülmektedir. Çoğu davada standart izleme usulü kullanılır. Acil bireysel tedbirler alınmasını gerektiren ya da önemli yapısal sorunlara işaret eden ve devletler arası davalarda BK nitelikli izleme usulüne başvurur. Davalar gerekli tedbirler alınana dek izleme altında tutulmaya devam eder. Kararlar etkili bir şekilde uygulamaya geçirildiğinde, izleme/denetim süreci nihai bir kararla sona erdirilir.

BK, *Ülke* grubu davalar da nitelikli izleme gerektiren davalar olarak sınıflandırmıştır. Nitelikli izleme prosedürüne acil bireysel tedbirler gerektiren, emsal kararlar ya da yapısal ve karmaşık sorunlara işaret eden kararlar içeren davalarda başvurulmaktadır. Bu usul sayesinde BK'nin, kararların icrası sürecini yakından takip etmesi mümkün olmaktadır.

Ülke grubu davaları işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağını içeren 3. maddeye, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü içeren 9. maddeye ve adil yargılama hakkını koruma altına alan 6. maddeye yönelik ihlallere ilişkindir.[68] BK tarafından nitelikli izleme kapsamında izlenen Ülke grubunda toplam yedi dava yer almaktadır.[69] İlk dava olan *Ülke/Türkiye* davasında verilen karar 24 Nisan 2006 tarihinde kesinleşmiştir.

---

65 *Erçep/Türkiye*, Başvuru No. 5260/07, 22 Şubat 2012; *Feti Demirtaş/Türkiye*, Başvuru No. 5260/07, 17 Ocak 2012; *Mehmet Tarhan/Türkiye*, Başvuru No. 9078/06, 12 Temmuz 2012; *Buldu ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru no. 14017/08, 3 Haziran 2014; *Enver Aydemir/Türkiye*, Başvuru no. 26012/11, 7 Haziran 2016; *Halil Savda/Türkiye*, Başvuru No. 42730/05, 12 Haziran 2012; *Osman Murat Ülke/Türkiye*, Başvuru No. 39437/98, 24 Nisan 2006.

66 AİHS 46. madde.

67 Bakanlar Komitesi, Bakanlar Komitesi tarafından 10 Mayıs 2006 tarihinde 964. Delegeler Komisyonu toplantısında kabul edilen ve 18 Ocak 2017 tarihinde 1275. Delegeler Komisyonu toplantısında değiştirilen Bakanlar Komitesi İç Tüzüğü.

68 Yukarıdaki dn. 65, Ülke/Türkiye.

69 *Ülke/Türkiye* (2006), *Erçep/Türkiye* (2012), *Feti Demirtaş/Türkiye* (2012), *Savda/Türkiye* (2012), *Tarhan/Türkiye* (2012), *Buldu ve Diğerleri/Türkiye* (2014), *Enver Aydemir/Türkiye* (2016),

AİHM *Ülke* grubu davalarda dört kilit tespitte bulunmaktadır:

1. Vicdan veya dine dayalı sebeplerle üniforma giymeyi ve/veya askerlik hizmetinde bulunmayı reddeden kişilere yönelik yeterli yasal mevzuat bulunmaması ve devamında, yürütülen bitmez tükenmez kovuşturma ve mahkûmiyetler serisi askerlik hizmetinin ifasını sağlama amacı bakımından orantısızdır. Kişinin entelektüel kimliğinin bastırılması, direniş ve iradesinin kırılması ve kaçak bir yaşam sürmek zorunda bırakılmasını amaçlayan kovuşturma ve mahkûmiyetler, neredeyse, demokratik bir toplumdaki ceza rejimi ile bağdaşmayan "sivil ölüm" teşkil etmektedir (*Ülke*). Bu işlemler hep birlikte ele alındığında 3. madde anlamında insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele oluşturmaktadır (*Ülke, Savda, Feti Demirtaş, Buldu ve Diğerleri, Enver Aydemir* ve *Tarhan*).

2. Türkiye'de vicdani retçilerin vicdani retçi statüsüne hak kazanıp kazanmadıklarını tespit ettirebilecekleri etkili ve erişilebilir bir mekanizma bulunmaması Sözleşme'nin 9. maddesine aykırıdır (*Erçep, Savda, Feti Demirtaş, Buldu ve Diğerleri* ve *Tarhan*).

3. Türkiye'deki zorunlu askerlik sistemi, vatandaşlara, vicdani retçiler açısından ciddi sonuçlar doğurabilecek bir yükümlülük dayatmaktadır: Vicdani gerekçelerle herhangi bir muafiyete imkân tanımamakta ve ağır cezai yaptırımlara yol açmaktadır. Yani söz konusu müdahale, sadece başvurucu hakkında verilen çok sayıdaki mahkûmiyet kararından değil, alternatif hizmet öngörülmemiş olmasından da kaynaklanmaktadır (*Erçep, Feti Demirtaş* ve *Tarhan*).

4. Sivil vicdani retçilerin askeri mahkemelerde yargılanarak hüküm giymesi Sözleşme'nin 6(1). maddesine aykırılık oluşturmaktadır (*Erçep, Savda, Buldu ve Diğerleri* ve *Feti Demirtaş*).

4. Vicdani Ret Konusunda Ulusal Politika

Türkiye'nin askerlik hizmetine karşı vicdani ret konusundaki politikası düşünce, vicdan ve din özgürlüğü kapsamında korunan bir hak olarak vicdani ret kavramına sert bir şekilde karşı çıkılması biçiminde şekillenmektedir. Yıllar içerisinde bu politikada meydana gelen değişiklikler, sırasıyla, AİHM ve İHK olmak üzere uluslararası insan hakları mekanizmalarının tespitleri sonucunda vicdani retçilere yönelik cezaların niteliğindeki değişikliklerden ibaret olmuştur. Bunun tek istisnası, 2011-2012 yıllarında yeni anayasa hazırlanırken vicdani ret konusunda kazanılan kısa süreli bir devinim sayesinde, verdikleri kararların gerekçelerinde vicdani ret hakkına değinen iki askeri mahkeme kararı olmuştur. Ne var ki bu istisna hayli sınırlı olup, aşağıda da ortaya konulacağı üzere kalıcı bir etki yaratmamıştır.

Türkiye'de vicdani ret hareketi 1990'larda görünürlük kazanmıştır.[70] Konu, ulusal çapta bir kamuoyu tartışmasına konu olmamış, büyük oranda ulusal ve uluslararası mahkemelerdeki davalar, vicdani retçilerin ve Vicdani Ret Derneği'nin (VR-DER) açıklamaları ve birkaç milletvekilinin mecliste sunduğu soru önergeleri ve yasa teklifleri ile sınırlı kalmıştır.[71]

2011 yılında dönemin Adalet Bakanı, Milli Savunma Bakanlığı'nın vicdani ret konusunda bir çalışma hazırladığını ve çok kısa bir süre içerisinde Bakanlar Kurulunda görüşüleceğini dile getirmiştir.[72] Ancak bu görüşmeler herhangi bir yasa değişikliğine yol açmamıştır.

Yeni Anayasa hazırlığı sırasında vicdani ret savunucuları yeni Anayasa'ya vicdani ret hakkını güvence altına alan bir hüküm konulması için çalışmışlardır. Türkiye'de faaliyet gösteren bir savunuculuk grubu olan Vicdani Ret Platformu, 9 Nisan 2012'de Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda taleplerini dile getirmiştir. Zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkının yeni Anayasa kapsamında korunmasını istemişlerdir. Bireysel dini, siyasi ve felsefi kanaatlere dayanan vicdani ret hakkının tanınmasını savunurken AİHM davalarına atıfta bulunmuşlardır. Platform ayrıca alternatif hizmet biçimlerinin getirilmesini, böylelikle bireylerin askerlik hizmetini yaparken silah tutmayı reddetmesine veya tümüyle sivil nitelikte bir alternatif hizmette bulunmasına olanak sağlanmasını talep etmiştir.

---

70 Üsterci, C. ve Yorulmaz, U., "Türkiye'de Vicdani Red", Çınar Ö.H. ve Üsterci, C. (der.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İletişim, 2008.
71 Bu tartışmalara ilişkin bir anlatı için bkz. Öğünç, P., Asker Doğmayanlar, Hrant Dink Vakfı, 2013.
72 "Vicdani Ret Geliyor", Habertürk, 14 Kasım 2011.

Bunun ardından iki muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), Türkiye'nin uluslararası insan hakları taahhütlerine uyulması için vicdani ret hakkının tanınması gerektiğini dile getiren beyanlarda bulunmuşlardır.[73]

Öte yandan, Diyanet İşleri Başkanlığı ise İslam'da vicdani ret hakkının bulunmadığını, herkesin, ibadetlerinin yanı sıra ailesine ve devletine karşı -vergi ve askerlik hizmeti de dahil olmak üzere- yükümlü olduğunu öne sürmüştür.[74]

2015 yılında Halkların Demokratik Partisi (HDP) mensubu iki milletvekili, askerlik hizmetine karşı vicdani ret konusunda uluslararası insan hakları standartlarına uyulması için Askerlik Kanunu, Askeri Ceza Kanunu ve Ceza Kanunu'nda değişiklikler yapılmasını teklif etmişlerdir.[75] Bu yasa teklifi başarıya ulaşmamıştır.

2017 yılında yapılan anayasa değişikliği sonucunda, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi de dahil olmak üzere askeri mahkemeler kaldırılmıştır.[76] Bu değişiklik, BK'ne sunulan Hükümet görüşünde, *Ülke* grubu davalarda verilen kararların icrası bakımından yerine getirilmesi gereken kriterlerden birini karşılayan bir gelişme olarak ortaya konulmuştur.

Hükümet tarafından BM ve AK BK'ne sunulan yanıtlara dayalı olarak Türkiye'nin vicdani ret politikası

Türkiye'nin, uluslararası insan hakları uygunluk denetim mekanizmalarına sunduğu yanıtlar vicdani ret konusunda, hukuki ifadelerle dile getirilen ve katılığını sürdüren yaklaşıma bir miktar ışık tutmaktadır.

Ülke/Türkiye davasında Hükümet, AİHS'nin 9. maddesi ve MSHS'nin 18. maddesi kapsamında korunmakta olan din veya inanç özgürlüğünün başlı başına bir vicdani ret hakkı sağlamaması sebebiyle vicdani retçiler açısından geçerli olmadığını savunmuştur.[77] *Atasoy ve Sarkut* başvurusunda ise Hükümet, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesi uyarınca bir antlaşmanın alelade anlamına uygun şekilde, iyi niyet çerçevesinde yorumlanması gerektiğini ve 18. maddenin alelade anlamının askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkı sağlar şekilde yorumlanamayacağını öne sürmüştür. Yetkili makamlar ayrıca, "Sözleşme'nin hazırlık

73 Karabağlı, H., "Vicdani retçiler yeni anayasada hak istedi", T24, 9 Nisan 2012.
74 Mumcu, Ö., "Diyanet'in Vicdani Ret Fetvası", T24, 19 Nisan 2012.
75 "HDP'den Vicdani Ret için Yasa Teklifi", Habertürk, 8 Ağustos 2015.
76 "Kaldırılan Askeri Mahkemelerin Dosyalarına Bakacak Mahkemeler Belirlendi", www.istanbulbarosu.org.tr, 5 Haziran 2017.
77 Yukarıdaki dn. 65, Ülke/Türkiye, paragraf 50. Yukarıdaki dn. 53, Atasoy ve Sarkut.

çalışmalarına (*travaux préparatoires*) bakıldığında, Sözleşme'yi hazırlayanların müstakil ve mutlak bir vicdani ret hakkı yaratmak gibi bir niyetlerinin asla bulunmadığının anlaşıldığını" iddia etmişlerdir.[78] Türkiye, MSHS 18 ve AİHS 9. maddelerin, sırasıyla MSHS'nin 8. maddesi 3(c)(ii) fıkrası ile AİHS'nin 4. maddesi ile birlikte okunduğunda hiçbir muğlaklığa yer bırakmadığını, zira yukarıda anılan hükümlerde vicdani ret hakkının tanındığı ülkelere açıkça atıf yapılıyor olduğunu dile getirmiştir. Türkiye bilhassa Atasoy ve Sarkut başvurusunda böyle bir yoruma karşı çıkarak, şayet Sözleşme'yi kaleme alanların niyeti, zorunlu askerlik hizmetini vicdani ret hakkına aykırı ilan etmek olsaydı, bu aykırılığı bazı Devletlerde zorunlu çalıştırmanın istisnası olarak tanıyan bir başka hüküm öngörülmesinin ardında yatan mantığın haklı olarak sorgulanması gerekeceğini söylemiştir. Türkiye'ye göre 18. madde, vicdani ret hakkına dair bir tanıma içermediği için, bu madde 8. madde ile tutarlılık arz etmektedir.

Ayrıca, aynı başvuruya verilen cevapta Türkiye, askerlik hizmetine karşı vicdani reddin bir dışavurum biçimi teşkil ettiğini ve bu olayda başvurucuların inançlarını açıklamasının kısıtlanmış olduğu varsayılsa dahi, başvurucuların yalnızca askerlik kurallarına itaatsizlikte ısrar etmeleri sebebiyle ceza aldıklarına dikkat çekilmesi gerektiğini savunmuştur. Türkiye bu noktada MSHS'nin 18(3). maddesine dayanarak, demokratik bir toplumda kamu güvenliği ve düzeninin korunması için bazı kısıtlamalar getirilmesinin gerekli olabileceğini ve vicdani ret hakkının, askerlik hizmetinden muafiyetin kamu güvenliğini ve düzenini bozmayacak şekilde sınırlandırılabileceğini öne sürmüştür.

Türkiye ayrıca, Anayasa'nın 72. maddesinde askerlik hizmeti zorunlu kılındığı ve 10. madde uyarınca herkes kanun önünde eşit olduğu için devletin "bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü" olduğunu da savunmuştur. Yetkili makamlar bundan başka, ulusal hukuka dayanarak "askerlik yapma yükümlülüğünün Türk uyruğuna mensup tüm erkekler açısından geçerli olduğunu ve vicdani gerekçelerle herhangi bir istisnaya müsaade edilmediğini" ileri sürmüştür.[79]

Hükümet, 2006 yılında AİHM'nin verdiği *Ülke* kararının ardından, askerlik hizmetine karşı vicdani ret davalarında verilen kararların icrasının denetlenmesi konusunda 2010, 2012, 2015, 2018 ve 2020 yıllarında BK ile temasa geçmiştir. 2006'dan bu yana Türkiye'den yapılan birçok vicdani ret başvurusu Sözleşme'deki çeşitli hakların ihlaline yönelik kararlarla sonuçlanmış bulunmaktadır. Bunlar *Ülke grubu davaları* olarak bir araya getirilerek nitelikli izleme prosedürüne tabi kılınmıştır. Türkiye, tazminatların ödenmesi ve başvurucuların, askerliğe elverişsiz olduklarına ilişkin sağlık raporları sonucunda askerlikten ilişkilerinin kesilmesi şeklindeki bireysel tedbirlere

78 Yukarıdaki dn. 53, *Atasoy ve Sarkut*.
79 Yukarıdaki dn. 65, *Ülke/Türkiye*, paragraf 51.

odaklanmaktadır.[80] 2018 yılında ise Hükümet, BK'ye, "bedelli askerlik" seçeneğinin, uygun şartlara sahip kişilerin belirli bir bedel ödemek suretiyle askerlik yükümlülüğünden muaf kılınabildiği bir alternatif oluşturduğunu bildirmiştir.[81]

2012 yılından itibaren Hükümet gündeminde vicdani ret konusuna değil, genel olarak askerlik hizmetinin süresinin kısaltılması ve bedelli kısa askerlik olanağı getirilmesine odaklanılmıştır. 2019 yılında askerlik hizmetini altı aya indiren ve bir aylık bedelli kısa askerlik hizmeti öngören yeni bir Askeralma Kanunu çıkartılmıştır.[82]

Halihazırda vicdani retçilerin müracaat edebileceği herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır. Vicdani retçiler, vicdani retçi olmaları sebebiyle askerlik yükümlülüklerini yerine getiremeyeceklerini dile getiren bir dilekçe sunduklarında, kendilerine mevcut mevzuatta askerlik hizmetinden muafiyet olanağının bulunmadığı belirten bir yazı gönderilmektedir.

Milli Savunma Bakanlığı'na 2016-2020 yıllarında vicdani ret sebebiyle muafiyet talep eden kişilerin sayısı hakkında bilgi talebiyle bir başvuruda bulunulmuştur. Bakanlık'tan gelen cevapta "Müracaatınızda belirtmiş olduğunuz talebinizin yerine getirilmesine yasal imkan bulunmamaktadır," denilmiştir.[83] Öte yandan Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar 2019 yılında şu ifadeleri kullanmıştır: "Vicdani ret kapsamında 82 milyonluk ülkemizde 2017'de 28 kişi, 2018'de 23 kişi, 2019 yılında ise bugüne kadar da 18 kişi müracaatta bulunmuştur."[84] Bunun yanı sıra, Türk yasalarında vicdani retle ilgili hüküm bulunmadığını ve bu yönde bir çalışma da yürütülmediği eklemiştir.

2017 yılında M.Ç.[85] ve 2016 yılında R.B.'nin[86] de aralarında yer aldığı vicdani retçiler tarafından Vicdani Red Derneği'ne aktarılan bilgiye göre, Milli Savunma Bakanlığı'na başvurduklarına kendilerine askerlik hizmetinden muafiyet imkânının bulunmadığını belirten bir yazı sunulmuştur. Bir başka vicdani retçi Ö.K. da 15 Aralık 2013'te Askerlik Şubesine vicdani reddini bildirmiştir. Herhangi bir yanıt gelmeyince, 2016 yılında Milli Savunma Bakanlığı'na müracaat etmiş, aynı yıl içerisinde müracaatı reddedilmiştir. Ö.K. bu karara karşı idari mahkemede itirazda bulunmuşsa da, itirazı reddedilmiştir.[87]

80 Yetkili makamların *Ülke/Türkiye* (Başvuru No. 39437/98) davasıyla ilgili dilekçesi (01/07/2015), DH-DD(2015)735, 9 Temmuz 2015; Yetkili makamların *ÜLKE GRUBU/Türkiye* (Başvuru No. 39437/98) davasıyla ilgili dilekçesi (24/09/2018), DH-DD(2018)938, 28 Eylül 2018.

81 Yetkili makamların *ÜLKE GRUBU/Türkiye* (Başvuru No. 39437/98) davasıyla ilgili dilekçesi (24/09/2018), DH-DD(2018)938, 28 Eylül 2018.

82 7179 sayılı Askeralma Kanunu, 25 Haziran 2019, 30813 sayılı ve 26 Haziran 2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

83 Yazar Mine Yıldırım tarafından 26 Mart 2021 tarihinde 2101413343 talep numarasıyla iletilen bilgi edinme talebi ve 30 Mart 2021 tarihinde gelen cevap yazısı.

84 "Akar: Vicdani Retle İlgili Çalışmamız Yok", Bianet, 21 Kasım 2019.

85 M.Ç. 22 Haziran 2017 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı'na müracaatta bulunmuştur. 5 Temmuz 2017 tarihli ve 41427893-1130-2626-17/ASAL İşl.D.STS İşl.Ş. 23463 sayılı bir yazı ile kendisine, 111 sayılı Askerlik Kanunu uyarınca askerlik hizmetinden muaf olmadığı bildirilmiştir.

86 R.B.'ye Askeralma Genel Müdürlüğü tarafından gönderilen 29 Kasım 2016 tarihli ve 46987865-1040-2/16/ASAL Gn.Md. Er.İşl.Özl.İşl.Ks.36571 sayılı yazı.

87 Ankara 12. İdare Mahkemesi, 2017/1101E.

2020 yılında Milli Savunma Bakanlığı Askeralma Genel Müdürlüğü, Yazıcı dosyası ile bağlantılı olarak bir yazı göndermiştir. Bu yazıda, vicdani ret başvurularının işleme konulacağı usul anlatılmaktadır. Askerlik şubesine yapılan başvuru Askeralma Genel Müdürlüğüne gönderilmeyecek, onun yerine askerlik şubeleri mevzuat doğrultusunda menfi bir cevap kaleme alacaktır. Vicdani retçinin müracaatı ve askerlik şubesinin yazısı "yükümlü"nün nüfusa kayıtlı olduğu askerlik şubesine gönderilecektir. Askerlik şubelerinden, vicdani ret başvurularına ilişkin olarak Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında Milli Savunma Bakanlığı'na bilgi sunmaları istenmektedir.[88] Aynı belgede, aynı vicdani retçiler tarafından yapılan mükerrer müracaatlar hakkında Milli Savunma Bakanlığı'na bilgi verilmesine gerek bulunmadığı belirtilmektedir.

Vicdani Ret Derneği'ne yönelik olarak yürütülen işlemler de ulusal politika hakkında gösterge oluşturmaktadır. 2013 yılında kurulmuş olan VR-DER, Türkiye'de askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkının anayasal olarak tanınması için savunuculuk faaliyetleri yürütmektedir. Dernek, kuruluşundan bu yana, vicdani ret hakkında Türkiye çapında farkındalık uyandırmak amacıyla bu konuda çalıştaylar, atölyeler ve çeşitli etkinlikler düzenlemektedir.

Çoğu mahkûmiyet kararıyla sonuçlanmamakla birlikte, VR-DER'in kuruluşundan beri, derneğin resmi internet sitesinde yayınlanan haberlerden ve basın açıklamalarından ve dernek tarafından düzenlenen eylemlerden ötürü yönetim kurulu üyelerine ve dernek üyelerine karşı soruşturma ve ceza davaları açılmaktadır. Bu tür işlemler VR-DER üyeleri üzerinde baskı yaratmakta ve vicdani retçiler üzerinde caydırıcı bir etki doğurmaktadır.

2016 yılında VR-DER tarafından 15 Mayıs Dünya Vicdani Retçiler Günüyle bağlantılı olarak Diyarbakır'da yapılan bir basın açıklamasının ardından, Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından, aralarında derneğin eşbaşkanı Merve Arkun ve dernek avukatı Davut Erkan'ın da yer aldığı 4 kişi hakkında bir soruşturma başlatılmıştır.[89] Bu soruşturma sonucunda "kovuşturmaya yer olmadığı" kararına varılmıştır.[90] 2019'da VR-DER'in internet sitesinde ve sosyal medya hesaplarında yayınlanan bazı gönderilere dayanılarak, derneğin kurucu üyelerinden biri olan Furkan Çelik hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 318. maddesi kapsamında "halkı askerlikten soğutmak" suçlamasıyla dava açılmıştır.[91] Çelik 6 Şubat 2020'de yapılan ilk duruşmada beraat etmiştir.[92]

2020 yılında yine VR-DER'in internet sitesinde ve sosyal medya hesaplarında yayınlanan birtakım gönderilere dayanılarak İstanbul Anadolu Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından bir soruşturma başlatılmıştır. İnternet sitesindeki haberleri paylaşan dernek üyesi Abdülmelik Yalçın, Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesi kapsamında "devletin askeri teşkilatını aşağılama" suçlamasıyla

88 Milli Savunma Bakanlığı Askeralma Genel Müdürlüğü'nün Vicdani Ret Müracaatları konulu emri, 17 Haziran 2020.
89 Soruşturma no: 2017/6291.
90 Karar no: 2018/1720.
91 Esas no: 2019/935.
92 İstanbul 16. Asliye Ceza Mahkemesi, Karar no. 2020/160.

ifade vermeye çağrılmıştır.[93] Bu soruşturma halen sürmektedir.

Yukarıda özetlenerek anlatıldığı üzere Türkiye'nin askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkının tanınmasına ilişkin politikası, vicdani ret hakkının düşünce, vicdan ve din özgürlüğü kapsamında korunmasına ısrarla karşı çıkmak şeklindedir. Vicdani retçilere yönelik süregiden yaptırımlar, ulusal politikanın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Usuli konular ve ceza rejimi ile ilgili olarak yapılan yasal değişikliklere karşın mükerrer idari para cezası ve mükerrer hapis cezası devam etmektedir. Hapis cezaları çoğu zaman adli para cezasına dönüştürülse de vicdani retçiler için mükerrer hapis cezalarının sonuçları son derece ağıdır.

93 Soruşturma no: 2020/34522.

5. Ulusal Mevzuat ve Uygulama

5.1. Yasal Mevzuat

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası[94] herkesin din ve vicdan hürriyetini korumakta, ancak vicdani ret konusuna değinmemektedir.

> **Madde 24**
>
> Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.
> …
> Kimse … dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

24(1). madde kapsamında korunan vicdan özgürlüğü herhangi bir sınırlamaya tabi değildir.

Ayrıca, 25. maddede "herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir" ve "kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz" denilmektedir.

Anayasa'nın 72. maddesi vatan hizmetini düzenlemektedir:

> **Madde 72**
>
> Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.

Askerlik hizmeti, Anayasa uyarınca zorunlu tutulmamıştır; aksine, 72. madde yalnızca vatan hizmetinden bahsetmekte ve bunu askerlik hizmeti olarak tanımlamamaktadır. Onun yerine silahlı kuvvetler bünyesinde hizmetten, kamu hizmetinden veya bu hizmetin yerine getirilmiş sayılacağı bir durumdan söz etmektedir. Bu hükümle açıkça ortaya konulduğu üzere, vatan hizmetinin yerine getirilebileceği tek yol askerlik hizmeti olmayıp, vicdani ret hakkının tanınması için de anayasal bir değişiklik yapılması gerekmemektedir. Üstelik, alternatif bir hizmet seçeneği sunulmamasının maddenin lafzıyla bağdaşmadığı da ortadadır.[95]

94 18 Ekim 1982 tarihinde Kurucu Meclis tarafından kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
95 Can, O. "Vicdani Red ve Anayasa", Çınar, Ö.H. ve Üsterci, C. (der.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red,* İletişim, 2008.

10. madde herkes için kanun önünde eşitlik prensibini dile getirmektedir:

> **Madde 10**
>
> Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.
>
> …
>
> Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca uluslararası insan hakları sözleşmeleri ulusal yasalardan üstün tutulacaktır:

> Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.

Askeralma Kanunu ("AAK")[96] ve Askeri Ceza Kanunu ("ACK")[97] askerlik hizmetinin zorunlu niteliği, bakaya ve firari statüleri ve müteakiben vicdani retçilere uygulanan idari ve cezai tedbirler bakımından esas oluşturmakta ve bilhassa önem taşımaktadır. Bu kanunlarda askerlik hizmetine karşı vicdani redde veya alternatif sivil hizmete dair herhangi bir hüküm veya atıf bulunmamaktadır. Vicdani retçilerin askerlik hizmetinden muaf tutulma veya alternatif bir sivil hizmette bulunma taleplerinin değerlendirilmesine yönelik bir mekanizma da yoktur.

96 7179 sayılı Askeralma Kanunu, 25 Haziran 2019, 30813 sayılı ve 26 Haziran 2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
97 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu, 22 Mayıs 1930, 1520 sayılı ve 15 Haziran 1930 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Terimler

Yoklama kaçağı: Tabi olduğu yoklama yılı içerisinde yoklamasını yaptırmayanlar.

Bakaya : Sevke tabi olduğu halde sevkini yaptırmayanlar ile sevk edildiği birliğe katılmayanlar.

Firari: Kıtasından veya görevi icabı bulunmak zorunda olduğu yerden izinsiz olarak altı günden fazla uzaklaşanlar.

2019 tarihli Askeralma Kanunu'nun 4. maddesi, askerlik hizmetinin zorunlu olduğunu belirtir:

Madde 4

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her erkek, askerlik hizmeti yapmaya mecburdur.

Askerlik hizmeti 20-41 yaşları arasındaki her erkek için zorunlu olup, süresi, erbaş ve erler için altı ay, yedek subay ve yedek astsubaylar için on iki aydır.[98]

ACK 45. madde uyarınca "Bir şahsın hareketini vicdanına veya dinine göre lazım saymış olması, yapmak veya yapmamakla vukua gelen bir cezayı mucip olmasına mani teşkil etmez".[99] Bu hüküm Anayasa'nın 24. maddesine açıkça aykırıdır.

Askeralma Kanunu yoklama kaçağı ve bakayaların takibine ve bu kişilere uygulanacak idari para cezalarına dair hükümler içermektedir. İdari para cezası kesinleştikten sonra Askeri Ceza Kanunu kapsamında ceza yargılaması başlatılmaktadır. İlk para cezasının kesinleşmesinin ardından her bir tutanak yeni bir ceza davasına dönüşmekle birlikte, para cezalarının kesinleşmesi uzun zaman aldığından vicdani retçiler birçok kez para cezasına çarptırılabilmektedir. Bu süreç aşağıda özetlenmektedir.

98 3. ve 5. madde.
99 ACK 45. madde..

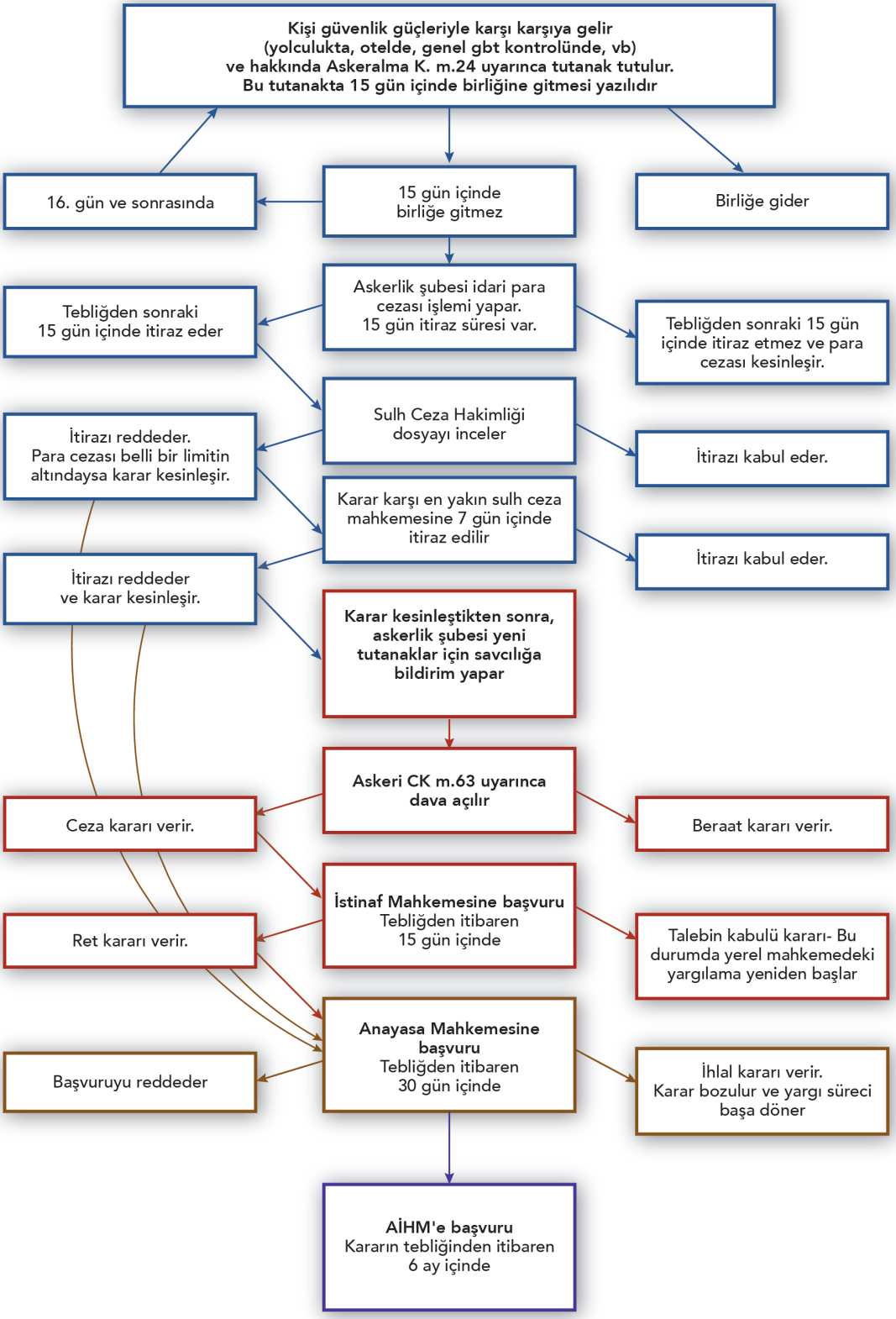
Kişi güvenlik güçleriyle karşı karşıya gelir
(yolculukta, otelde, genel gbt kontrolünde, vb)
ve hakkında Askeralma K. m.24 uyarınca tutanak tutulur.
Bu tutanakta 15 gün içinde birliğine gitmesi yazılıdır
16. gün ve sonrasında
15 gün içinde birliğe gitmez
Birliğe gider
Askerlik şubesi idari para cezası işlemi yapar. 15 gün itiraz süresi var.
Tebliğden sonraki 15 gün içinde itiraz eder
Tebliğden sonraki 15 gün içinde itiraz etmez ve para cezası kesinleşir.
Sulh Ceza Hakimliği dosyayı inceler
İtirazı reddeder. Para cezası belli bir limitin altındaysa karar kesinleşir.
İtirazı kabul eder.
Karar karşı en yakın sulh ceza mahkemesine 7 gün içinde itiraz edilir
İtirazı reddeder ve karar kesinleşir.
İtirazı kabul eder.
Karar kesinleştikten sonra, askerlik şubesi yeni tutanaklar için savcılığa bildirim yapar
Askeri CK m.63 uyarınca dava açılır
Ceza kararı verir.
Beraat kararı verir.
İstinaf Mahkemesine başvuru Tebliğden itibaren 15 gün içinde
Ret kararı verir.
Talebin kabulü kararı- Bu durumda yerel mahkemedeki yargılama yeniden başlar
Anayasa Mahkemesine başvuru Tebliğden itibaren 30 gün içinde
Başvuruyu reddeder
İhlal kararı verir. Karar bozulur ve yargı süreci başa döner
AİHM'e başvuru Kararın tebliğinden itibaren 6 ay içinde

Yoklama kaçakları ve bakayaların takibi Askeralma Kanunu'nun 26(1). maddesi uyarınca yapılır. Buna göre yoklama kaçakları ve bakayalar, askerlik ödevlerini yerine getirmek maksadıyla yakalanmaları için İçişleri Bakanlığına bildirilir. Yakalananlar, mesai saatleri içerisinde en yakın askerlik şubesine getirilir. Mesai saatleri dışında veya askerlik şubesinin bulunmadığı yerlerde yakalananlar hazırlanan tutanağa istinaden derhal serbest bırakılır.

Askeralma Kanunu'nun 24(1). maddesi, yoklama kaçağı ve bakayalara (bkz. Terimler) verilecek idari para cezalarını düzenler. Kendiliğinden teslim olanlar yoklama kaçağı kaldığı günden itibaren her gün karşılığı 5 TL, yakalananlar ise her gün karşılığı 10 TL para cezasına çarptırılır. İdari para cezalarının, tebliğinden itibaren bir ay içinde ödenmesi gerekir. Bu cezaya itiraz edilmezse 15 gün için kesinleşir. Bu şartlara uymayan vicdani retçiler her 15 günün ardından yakalanma ve haklarında bir tutanak düzenlenmesi riski ile karşı karşıyadır. Kişinin para cezasına itiraz etmesi halinde bu ceza, Sulh Ceza Hakimliğince verilen ret kararının ardından kesinleşir. İdari para cezalarının kesinleşmesinin ardından düzenlenen tutanaklar üzerine, yukarıdaki Tabloda gösterildiği üzere Askeri Ceza Kanunu kapsamında kovuşturma süreci başlatılacaktır.[100] Bazı kişiler idari para cezalarına itiraz etmekle birlikte, çoğunlukla yasal sürece aşina olunmadığı için itiraz mekanizması işletilememektedir. Kasım 2020-Nisan 2021 arasında Vicdani Ret Derneği ile temasa geçen 31 vicdani retçiden 13'ü idari para cezalarına nasıl itiraz edileceğini bilmediklerini belirtirken, 15'i itiraz etmediklerini söylemiş, yalnızca 3 tanesi haklarında verilen para cezasına itiraz etmiştir.[101] Bu üç itirazdan ikisi reddedilmiş olup, biri halen karara bağlanmayı beklemektedir.

Askerlik şubesi başkanlıkları idari para cezası düzenlemeye yetkilidir, bakaya veya yoklama kaçağı kişinin nüfusa kayıtlı olduğu yerdeki askerlik şubesi başkanlığı durumdan haberdar edilir.[102]

Tutanaklar, idari para cezaları ve devamındaki kovuşturma süreçleri birbiriyle yakından bağlantılıdır. Askeralama Yönetmeliği 'nin 100(3). maddesinde öngörüldüğü üzere, yoklama kaçağı veya bakaya hakkında düzenlenen tutanağın bir örneği kendisine verilir.[103] Ne var ki bu kural her durumda uygulanmamaktadır. Vicdani Ret Derneğini bilgilendiren vicdani retçilerin birçoğu bu konuda uygulamada tutarsızlıklar yaşandığını belirtmiştir. İnan Mayıs Aru kendisi hakkında yaklaşık 30 tutanak düzenlendiğini, ancak elinde bunlardan yalnızca yedi tanesinin bulunduğunu, bazılarının kendisine verilmediğini, bazıları ise kendisinin muhafaza etmediğini belirtmiştir. Aru hakkında 1 Nisan 2015 ve 28 Ağustos 2018 tarihlerinde düzenlenmiş olan iki tutanağa dayanılarak toplamda 12.000 TL civarında idari para cezası verilmiştir.[104] 2016-2017

100 Askeralma Kanunu, 24(4). madde.
101 Vicdani Ret Derneği veritabanı, 26 Nisan 2021.
102 Askeralma Kanunu, 24(3). madde.
103 Askeralma Yönetmeliği, 100(3). madde 31193 sayılı ve 22 Temmuz 2020 tarihli Resmi Gazete.
104 Aru hakkında 1 Nisan 2015 tarihli tutanağa istinaden 9514 TL, 28 Ağustos 2015 tarihli tutanağa istinaden ise 2718 TL tutarında idari para cezaları düzenlenmiştir.

yılları arasında hakkında yedi tutanak düzenlenmiş bulunan Abuzer Yurtsever, 7 Aralık 2016 tarihli tutanağa istinaden 18.666 TL idari para cezasına çarptırılmıştır.[105] Seyda Can Yılmaz 2018-2020 arasında 14 kez yakalanmış ve dolayısıyla hakkında 14 kez tutanak düzenlenmiştir. Ancak bu tutanaklardan yalnızca bir tanesi ile ilgili 4218 TL tutarında para cezası verilmiştir.[106]

İdari para cezaları esaslı bir meblağ tutabilmektedir. Türkiye'deki ilk vicdani retçilerden biri olan, vicdani reddini 1994 yılında açıklamış bilgisayar programcısı Arif Hikmet İyidoğan halkı askerlikten soğutma suçlamasıyla bir süre cezaevinde kalmış olmakla birlikte uzun yıllar bunun dışında başka bir sorunla karşılaşmamıştır. Ancak 2016 yılından beri Genel Bilgi Toplama (GBT) uygulamasına maruz kalmaktadır. O zamandan bu yana hakkında üç farklı tutanağa dayanılarak toplam 17.251 TL idari para cezası düzenlenmiştir. Bu cezalara yönelik iki itirazı reddedilmiştir.[107] Ancak para cezalarından bir tanesi, 31 Aralık 2020 tarihinde yaptığı itiraz henüz karara bağlanmadan önce, bir usul hatası yapılmış olduğu belirtilerek Çankaya Askerlik Şubesi tarafından iptal edilmiştir. Kendisinin Anayasa Mahkemesi'ne yapmış olduğu iki bireysel başvuru 14 Haziran 2019[108] ve 30 Ekim 2019[109] tarihlerinden beri derdesttir.

1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu vicdani retçilere uygulanan yaptırımlara dair önemli hükümler içermektedir.[110] ACK 63. madde uyarınca, "Askeralma Kanunu'nun 24 üncü maddesi uyarınca haklarında verilen para cezası kesinleştikten sonra" askerlik hizmetinin ifası amacıyla teslim olmayanlar hakkında bakaya kalma süresine bağlı olarak 3 yıla kadar hapis cezası verilecektir.

105 Avukatı Gökhan Soysal'dan 27 Aralık 2020 tarihinde edinilen bilgi.
106 Seyda Can Yılmaz tarafından 12 Nisan 2021 tarihinde avukat Hülya Üçpınar'a gönderilen e-posta.
107 Ankara 5. Sulh Ceza Hakimliği Dosya No. 20/5090, Ankara 1. Sulh Ceza Hakimliği Dosya No. 20/9111.
108 Bireysel Başvuru No. 2019/35442.
109 Bireysel Başvuru No. 2019/20177.
110 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. https://asal.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/yoklama-kacagi-sakli-ve-bakayalar-in-takip-ve-cezalandirma-islemleri

5.1.1. Tutanaklar

A sample record, indicating what is missing

Tutanağı düzenleyen mercii yazılmamış.

Kayıt numarası yazılmamış.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
İL EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ

12/06/2020

SAYI :

KONU: Yoklama Kaçağı/Bakaya
Yakalama Tutanağı

Tutanağın düzenlendiği yer yazılmamış.

TUTANAKTIR

1. Milli Savunma Bakanlığı kayıtlarında yoklama kaçağı / bakaya olarak aranan aşağıda kimliği yazılı hükümlü 12/06/2020 tarihinde Polis tarafından yapılan uygulamada ele geçirilmiştir.
2. Hükümlüye 1111 Sayılı Askerlik Kanunu gereği en yakın Askerlik Şubesine başvurması ve askerlik işlemlerini tamamlanmasına yönelik aşağıdaki talimat tebliği edilmiştir

Kişinin hangi durumda olduğu (seyahat, konaklama, vb.) bilgisi yok.

ACIK KİMLİĞİ :
T.C Kimlik No : [redacted]
Adı Soyadı - Doğum Tarihi : Kamil Murat DEMİR
Baba Adı : Fehmi
Nüfusa Kayıtlı Olduğu İlçe : Tunceli - Merkez - Kayabağ

TALİMAT

1. 1111 Sayılı Askerlik Kanunu gereği Milli Savunma Bakanlığı tarafından yoklama kaçağı / bakaya Olarak arandığım tarafıma tebliğ edildi.
2. Askerlik işlemlerimi tamamlamak üzere ilk mesai gününden itibaren toplam 15 gün içinde en yakın Askerlik şubesi başkanlığına başvuracağım. Başvururken yanımda 2 adet vesikalık fotoğraf, T.C. Kimlik kartım, mezuniyet varsa bonservis ve hastalıklarıma ait belgeleri de götüreceğim.
3. Bana tanınan süre içinde en yakın askerlik şubesi başkanlığına başvurarak işlemlerimi Tamamlattırmamam durumunda 1111. Sayılı Askerlik Kanunu ve 1632 Sayılı Askeri Ceza Kanununun İlgili hükümleri gereği hakkımda cezai işlem uygulanacaktır. 12/06/2020 Saat: 20:57

TEBLİĞ EDEN	HAZIR BULUNAN	TEBELLÜĞ EDEN
[redacted]	[redacted]	Kamil Murat DEMİR
Görevli Memur	Görevli Memur	Yükümlü

AÇIKLAMALAR:

1. Yoklama Kaçağı, saklı ve bakayalar, 1111 sayılı Askerlik Kanunun 88 ve 89'unu maddelerinin Hükümlerine göre idari para cezası ile cezalandırılır.
2. Hakkında kesinleşmiş idari para cezası bulunanlardan 1111/89'uncu maddesinde yazılı yoklama kaçağı ve bakaya suçlarından herhangi birini işleyenler cezalandırılmak üzere Cumhuriyet Başsavcılığına sevk edilir.
3. İdari Para cezaları her yıl

1111. Sayılı Askerlik Kanunu, 26.06.2019 tarihli 7179 Sayılı Askeralma Yasası ile yürürlükten kalktığı halde tutanaklar eski yasa uyarınca düzenleniyor.

Tutanaklar, Askeralma Kanunu'nun 24. maddesi ve Askeri Ceza Kanunu'nun 63. maddesi uyarınca verilen para cezaları ve hapis cezalarına temel oluşturmaktadır. Bu tutanaklar, taşıdıkları öneme rağmen, sabit bir şekil ve düzene sahip olmayıp, çoğu zaman gelişigüzel tutulmakta ve muhatabına uygun şekilde teslim edilmemektedir. Bu ihmalkâr tutum da aşağıda gösterileceği üzere öngörülebilirliği ve adil yargılanma hakkını zedelemektedir.

Önemli bilgilerin noksanlığı – Çoğu zaman tutanağın tutulduğu yer, saat ve koşullar (otelde veya yolda GBT yoklaması ve yakalama), vicdani retçinin gözaltı süresi veya hatta polis ya da jandarma karakolunun adı dahi belirtilmemektedir. Bazen tutanağın hangi birim tarafından tutulduğu açık şekilde yazılmamakta veya evrakta imza bulunsa dahi, imzayı atan şahsın adı belirtilmemektedir. Yani resmi olarak tutanakta yer alması gereken önemli bilgiler kayda geçirilmemektedir. Dolayısıyla vicdani retçiler açısından olumsuz sonuçlar doğuran bu tutanaklar, hak ihlallerini kanıtlamak isteyen vicdani retçiler açısından iddialarını desteklemek için kullanabilecekleri esaslı bilgileri içermemektedir.

Nüsha çıkartılmaması ve veri tabanına kaydedilmemesi – Ayrıca, birçok olayda vicdani retçilere tutanağın bir nüshası verilmemekte ve tüm tutanakların ulusal veri tabanına kaydı yapılmamaktadır. Dolayısıyla vicdani retçiler bu tutanaklara ancak kendileri hakkında idari/cezai bir işlem yapıldığında erişebilmektedir. Cemal Karakuş örneği bu sorunu net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Milli dalış takımında olan Karakuş sık sık seyahat ettiğini ve GBT kontrollerine denk geldiğinde, hakkında, sayısını hatırlayamadığı kadar çok tutanak düzenlendiğini bildirmiştir.[111] Ancak elinde bu tutanaklardan sadece beş tanesinin örneği mevcuttur. Bunlardan biri 31 Ocak 2018 tarihlidir. Bu yakalama Alanya'da milli takımın kalmakta olduğu otelde gerçekleştirilmiş, Karakuş yoklama kaçağı olduğu için polis karakoluna götürülmüş, ifadesi alınarak iki buçuk saatin sonunda serbest bırakılmıştır. Yakalama, sağlık kontrolü ve ifade verme dahil olmak üzere her aşamada bir tutanak düzenlenmiştir. Hakkında 2.978 TL tutarında idari para cezası düzenlenmiş ve yakalama işlemine dayanılarak bir ceza davası açılmıştır. Bu tutanaklar usulüne uygun olarak tutulduğu için yakalama ve sonrasındaki işlemlerin ayrıntılarını saptayabilmek mümkün olmuştur. Yukarıda değinildiği üzere, bu tür temel ve esaslı bilgiler çoğu tutanakta yer almamaktadır.

111 7 Nisan 2021 tarihinde Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı dört bireysel başvuruda. Anayasa Mahkemesi henüz bu başvurulara bir dosya numarası vermemiştir.

2018 yılından beri vicdani retçi olan Kamil Murat Demir de işi gereği sıkça seyahat eden bir gazetecidir. 2016-2021 yılları arasında iş seyahatinde veya işte olduğu esnada, yoklama kaçağı olduğu gerekçesiyle yaklaşık 50 kez yakalanmıştır.[112] Bunlardan ikisi otelde konakladığı sırada gerçekleşmiştir. Bu yüzden otelde kalmaktan imtina etmekte ve resmi olarak kayda geçirilmesi gerekmeyen konaklamalar tercih etmeye çalışmaktadır. 2016 yılında yoklama kaçağı olarak yakalanmasının ardından 4305 TL'lik bir idari para cezasına çarptırılmıştır. İdari para cezalarının kesinleşmesinin ardından hakkında 11 ceza davası açılmıştır.[113] Ancak 2019 yılında bu davalardan birinden beraat etmesine karşın savcı bu kararı temyize taşımıştır.[114] Bu dava halen sürmektedir. Bir başka davada, 2018 yılında kendisine 4 ay hapis cezası verilmiş, ancak bu ceza 1.200 TL para cezasına çevrilmiştir.[115] Dosyalardan geri kalan dokuz tanesi ve Anayasa Mahkemesi önündeki bireysel başvuru derdest durumdadır.

5.1.2. Bedelli askerlik

2019 yılından bu yana, Askeralma Kanunu'nun kabulüyle, Türkiye'deki askerlik hizmeti sisteminde belirli bir bedel ödeme karşılığında kısa hizmet imkânı kalıcı hale getirilmiştir. Askeralma Kanunu'nun 9. maddesi uyarınca, Milli Savunma Bakanlığı tarafından belirlenen belirli bir bedel ödeyen ve bir aylık temel askerlik eğitimini tamamlayan kişiler askerlik hizmetini yerine getirmiş sayılacaktır. Bu imkândan yararlanmak isteyen kişilerin sayısı bedelli askerlik için belirlenen sayıdan fazla olması halinde, bedelli askerlikten yararlanabilecek olanlar kura ile seçilir.[116]

Bedelli askerlikten yararlanma hakkına sahip olup da, bu haktan vazgeçenlere bu imkân yeniden tanınmayacaktır.[117] Askerlik hizmetine başlamış olanlar, bakaya veya yoklama kaçağı durumunda bulunanlar ve saklı olanlar bu imkândan yararlanamaz.[118]

112 Bu 50 belgenin 19'u Vicdani Ret Derneği'nin elinde mevcuttur.
113 İdari para cezası 15 gün içerisinde itiraz edilmediği veya yapılan itiraz reddedildiği hallerde kesinleşmektedir. Bu esnada yeni GBT kontrolleriyle karşılaşıldığında yeni idari para cezaları düzenlenebilmektedir.
114 Pertek Asliye Ceza Mahkemesi Esas No.2017/57, Karar No. 2018/11.
115 Pertek Asliye Ceza Mahkemesi Esas No.2017/119, Karar No. 2018/44.
116 Askeralma Kanunu, 9(2). madde.
117 Askeralma Kanunu, 9(2). madde.
118 Askeralma Kanunu, 9(6). madde.

Bedelli askerliğe başvurmakla birlikte sevk çağrısına katılmayanlar bakaya addedilerek bu imkândan yararlanma hakkını kaybeder. Ödenen bedel otomatik olarak geri ödenmez.[119] Talep üzerine iade gerçekleştirilir.

Bedelli askerlik savaş ve seferberlik hallerinde uygulanmaz.[120]

Bedelli askerliğin vicdani retçiler açısından uygun bir seçenek olmadığı ve tüm vicdani retçilere açık olmadığı da vurgulanmalıdır. Ne yazık ki, Hollanda'daki bir iltica başvurusuna atıfla bedelli askerlik, iltica taleplerinin reddine gerekçe oluşturacak bir "hak" olarak görülmüştür.[121] Aynı şekilde, B.Ş. davasında da bir Türk mahkemesi bedelli askerliği vicdani retçiler veya askerlik hizmetini başka gerekçelerle reddeden kişiler için bir seçenek olarak değerlendirmiştir.[122]

Türkiye makamları AK BK'ne sundukları yazıda, bedelli askerlik olanağına değinmişlerdir. Ne var ki bu seçeneğin vicdani retçilerin uğradığı insan hakları ihlallerine çözüm olmadığı açıktır. Birincisi, bedelli askerlik seçeneği alternatif hizmet oluşturmadığı için, AİHM'nin alternatif hizmet imkânının bulunmayışı sebebiyle saptadığı 9. madde ihlallerine yanıt oluşturmamaktadır. İkincisi, bu olanaktan yararlanılabilmesi için yaklaşık 4400 Euro ödenmesi gerekmektedir; bu rakam net asgari ücretin (2825 TL, yaklaşık 250 Euro) neredeyse 17 katı olduğundan, kolayca elde edilebilir bir meblağ değildir. İnsanların gereken bedeli karşılayabilmek için bankadan kredi çekmek zorunda kaldığı örnekler yaygındır.[123] Üçüncüsü, bedelli askerlikten yararlanmak isteyen herkes bir aylık temel askerlik eğitimini yerine getirmek zorundadır. Bu eğitim üniforma giymeyi, emirlere itaat etmeyi ve olağan askerlik hizmetinin tüm rutin şartlarını içermektedir. Askerliği ve üniforma giymeyi mutlak bir şekilde reddeden kişiler açısından bu şartlar kabul edilebilir değildir. Son olarak, Askeralma Kanunu'nun 9(6). maddesi uyarınca, halihazırda askerlik hizmetine başlamış olanlar ile yoklama kaçağı, bakaya ve saklı olanlar bu olanaktan yararlanamamaktadır.

119 Askeralma Kanunu, 9(5). madde.
120 Askeralma Kanunu, 9(7). madde.
121 Murat Kızılay dosyası, Immigratie- en Naturalisatiedienst Ministerie van Justitie en Veiligheid, V-nummer 2868039503, Zaaknummer Zl-119466712718, 23 Ocak 2020.
122 B.Ş. Davası, Ereğli 4. Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No: 2018/657, Karar No: 2019/135, 20 Mart 2019.
123 Bankalar bedelli askerlik için özel olarak kredi temin etmektedir, bu durum da gerekli miktarın ödenmesinin zorluğuna dair bir gösterge oluşturmaktadır.

5.2. Temel insan haklarına yönelik sınırlamalar

Vicdani retçilerin düşünce, vicdan ve din özgürlüklerine yönelik müdahalenin yanı sıra başka insan hakları da kısıtlanmaktadır. Bir vicdani retçi yoklama yaptırmadığında, bakaya kaldığında veya ordudan firar ettiğinde, resmi makamlar kendisini yoklama kaçağı, bakaya veya firari olarak tanımlar. Bu statü kimlik numaralarına bağlı bilgilerin bir parçası haline gelir. Ayrıca insan haklarından bazılarının kullanımı açısından da sonuçlar doğurur. *Ülke/Türkiye* davasında AİHM "başvurucunun gizlenerek yaşamak, hatta 'sivil ölüm' olarak tabir edilebilecek bir yaşantı sürmek zorunda bırakılması, demokratik bir toplumdaki ceza rejimiyle bağdaşmaz" ifadelerini kullanmıştır.[124] Bu durum GBT kontrolleri, para cezaları, ceza kovuşturmaları ve birçok insan hakkının kısıtlanmasına neden olan sonu gelmez bir döngünün sonucu olarak vicdani retçiler açısından bir gerçeklik olmayı sürdürmektedir.

Türkiye makamlarının vicdani ret konusundaki sınırlı yanıtları bu hak ihlallerini göz ardı etmektedir. Vicdani ret hakkının tanınmamasının diğer insan hakları üzerindeki etkileri uluslararası insan hakları uygunluk denetim mekanizmaları tarafından da değerlendirilmemektedir. Bu haklar arasında, başka hususların yanı sıra, seçme ve seçilme hakkı, seyahat özgürlüğü, eğitim hakkı ve çalışma özgürlüğü yer almaktadır.

Zorunlu askerlik hizmetinde bulunmadığınız için uğradığınız ihlaller nelerdir? (Birden fazla kategoriyi işaretleyebilirsiniz)

36 cevap

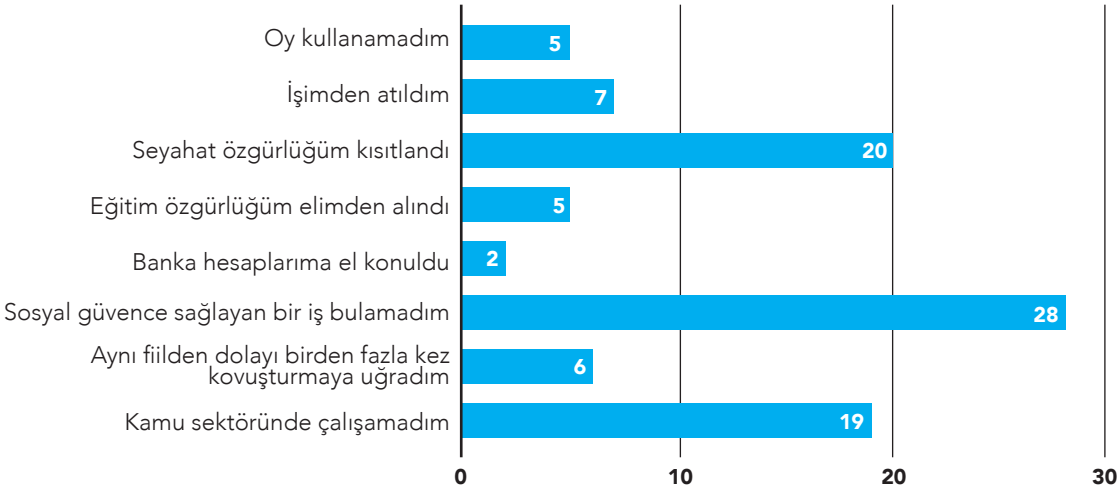

124 Yukarıdaki dn. 65, *Ülke/Türkiye*, paragraf 62.

Seçme ve seçilme hakkı

Anayasa'nın 67(1). maddesi uyarınca vatandaşlar, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyetlerde bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Ancak 67(5). madde "silah altında bulunan er ve erbaşlar[ın] … oy kullanama[yacağını]" belirtmektedir.

Türkiye'de vicdani retçi olduğu için yaşadığı insan hakları ihlallerinin telafisi amacıyla AİHM'ye başvuran Osman Murat Ülke'nin dahi, 2006 yılında davayı kazanmasının ardından, oy kullanma hakkı da dahil olmak üzere sınırlamalara tabi tutulmaya devam etmesi dikkat çekicidir. Türkiye makamlarının *Ülke* kararında tespit edilen ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırma yükümlülüğü bulunmasına rağmen Osman Murat Ülke Türkiye'de halen "erbaş" ve "firari" statüsündedir. Dolayısıyla Anayasa'nın 67. maddesi uyarınca oy kullanamamaktadır. Ülke, 31 Mart 2019 genel seçimlerinden önce seçmen kağıdını almıştır.[125] Ancak seçim günü oy kullanmaya gittiğinde, sandık görevlileri tarafından kendisine oy kullanamayacağını söyleyen bir kaydın söz konusu olduğu söylenerek oy kullanmasına müsaade edilmemiştir.[126]

Benzer şekilde, vicdani reddini 2013 yılında ilan etmiş bir başka vicdani retçi Murat Demiroğlu da firari statüsündedir. Şubat 2021'de bir GBT kontrolünde durdurularak Zeytinburnu Askerlik Şubesine götürülmüştür.[127] Yetkililere vicdani retçi olduğunu söylemişse de kendisine haber verilmeden askeri birime sevk edilmiş ve veri tabanına "erbaş" olarak kaydedilmiştir. Demiroğlu bu durumu seçimlerden altı gün önce, il seçim kurulundan gelen bir telefon mesajıyla öğrenmiştir. Askere sevk edildiğini belirten evrak (sülüs) henüz eline ulaşmadığı ve dolayısıyla henüz "asker kişi" statüsüne sahip olmamasına rağmen ne oy kullanabilmesi, ne de bağlantılı bulunduğu siyasi partinin üyesi olarak üstlenmiş olduğu müşahitlik görevini yerine getirmesi mümkün olmuştur.[128]

Yukarıda dile getirildiği üzere her vatandaş Anayasa'nın 67. maddesi kapsamında seçilme hakkına sahiptir, ancak milletvekili seçilebilmek için Anayasa'nın 76. maddesi uyarınca, kişinin askerlikten muaf olması veya askerliğinin ertelenmiş olması ya da askerlik hizmetini yerine getirmiş olması şarttır. Vicdani retçiler henüz askerlik hizmetini yapmamış kişiler olarak göründükleri içindir ki, seçimlerde aday olamazlar.

Anayasa'nın 67(1). maddesi uyarınca, vatandaşlar, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyetlerde bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Ancak 67(5). madde "silah altında bulunan er ve erbaşlar[ın] … oy kullanama[yacağını]" belirtmektedir.

125 Ocak 2021'de avukatı Hülya Üçpınar tarafından yapılan görüşmeler.
126 A.g.k.
127 Murat Demirlioğlu ile 14 Nisan 2021 tarihinde Whatsapp üzerinden yapılan yazılı haberleşme.
128 Karaca, E., Vicdani Retçi Asker Diye Kaydedildi Oy Kullanamadı, Bianet, 3 April 2019.

Seyahat özgürlüğü

Anayasa'nın 23. maddesi herkesin seyahat özgürlüğünü korumaktadır.

Askerlik hizmetini ifa etmekte olan kişilerin seyahat özgürlüğüne getirilmiş açık bir sınırlama yoktur. Ancak aşağıda ortaya konulduğu üzere, yaygın GBT ve kimlik kontrolleri ile "yoklama kaçaklarının ve bakayaların takibi" başlıklı Askeralma Kanunu'nun 26. maddesi uygulamada, doğrudan, vicdani retçilerin GBT kontrollerine tabi tutulması ve haklarında yakalama ve tutanak düzenlenmesi sonucu doğurmaktadır. Vicdani retçiler, bu işlemlerden kaçınmak gayesiyle, seyahat özgürlüğünden yararlanamamaktadır.

Askeralma Kanunu'nun 26. maddesi uyarınca yoklama kaçakları ve bakayalar askerlik hizmetini yerine getirmek üzere yakalanmaları için İçişleri Bakanlığı'na bildirilir. Yakalandıklarında ya en yakın askerlik şubesine götürülerek hakkında tutanak düzenlenir ya da 36(2). maddeyle bağlantılı olarak 15 gün içinde en yakın askerlik şubesine müracaat etmeleri istenir.[129]

Vicdani retçilerin seyahat özgürlüğü yoklama kaçağı, bakaya ya da firari olarak tespit edilmelerine yol açan GBT ve kimlik kontrollerinden ötürü büyük oranda kısıtlanmaktadır. Bunun üzerine yeni bir kovuşturma süreci başlatılmaktadır.

Genel Bilgi Toplama (GBT) olarak anılan kimlik kontrolü teknolojisinde polis memurları, askerlik durumu ve adli sicil kaydı da dahil olmak üzere kişiler hakkında güncel bilgilere erişebilmektedir. Kimlik ya da pasaport kontrollerinde bu bilgilere bakılır. Ayrıca, otellerdeki kimlik kontrolleri ve otobüs yolculuklarındaki genel aramalar vicdani retçilere yönelik baskılara yol açmaktadır. Kent merkezlerinde polis güçleri, kent merkezleri dışında da jandarma araçları durdurup kontrollerde bulunma yetkisine sahiptir. Bu kontroller, bu bilgileri polise bildirmek zorunda olan oteller ve benzeri yerlerdeki konaklamalar sırasında da gerçekleşir. Yolda veya otelde yoklama kaçağı, bakaya ya da firari olarak tespit edildiklerinde yakalanıp ya polis karakoluna ve/veya askerlik şubesine götürülür ya da resmi bir tutanak düzenlenir. Bazen polis memuru veya jandarmada resmi tutanak evrakı bulunmadığı için bu işlem saatlerce sürebilmektedir. Bir vicdani retçi hayatı boyunca polis veya jandarma ile her karşılaştığında potansiyel olarak bu işleme maruz kalabilmektedir.

Çok sayıda vicdani retçi Vicdani Ret Derneği'ne yaptıkları açıklamalarda, GBT kontrolüne uğramamak için yaşam tarzlarını değiştirmek zorunda kaldıklarını anlatmıştır. Aru ve Korkmaz'ın durumu bunu açıkça ortaya koymaktadır. İnan Mayıs Aru yıllarca Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaşamış ve seyahatleri sırasında hakkında 30 kadar tutanak düzenlenmiştir. Aru artık daha

129 15 günlük süre yasa veya düzenlemede değil, resmi tutanak evrakında yer almaktadır.

az seyahat etmekte ve Türkiye'nin batısında bir köyde yaşamaktadır.[130] Yine de jandarma ile karşılaşmamak için, güzergâhını her zaman dikkatlice seçtiğini söylemektedir. Vicdani reddini 2014 yılında açıklayan Utku Korkmaz, 14 Temmuz 2014, 18 Mart 2016 ve 26 Mart 2016 tarihlerinde farklı otellerde yakalanmış olup, artık resmi olarak kayıt gerektirmeyen konaklama yerlerinde kalmayı tercih etmektedir.[131]

Eğitim hakkı

Askeralma Kanunu'nun 41(1). maddesi uyarınca askerlik hizmetini yerine getirmeyen ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencilerinin kaydı -belirli bir süreliğine sahip oldukları erteleme hakkı dikkate alınarak- dondurulur. Kaydı bu şekilde dondurulan kişiler herhangi bir devlet bursundan veya yurt imkânından yararlanamaz.

Zana Aksu bu duruma örnek oluşturmaktadır. Aksu 2012 yılından beri vicdani retçidir.[132] 2019 yılında üniversite sınavı sonucunda Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Uygulamalı İngilizce ve Çevirmenlik Bölümünü kazanmıştır. Fakat askerlikle ilişkisi bulunmadığına dair bir evrak sunamadığı için okula kaydını yaptıramamıştır.[133]

Çalışma özgürlüğü

Anayasa'nın 48. ve 49. maddeleri herkesin çalışma hürriyetini korumaktadır.

Askeralma Kanunu'nun 41(2). maddesi uyarınca bakaya ve yoklama kaçakları kamu hizmeti veya özel hizmet kapsamında istihdam edilemeyecek, istihdam edenler hakkında kovuşturma başlatılacaktır. Buna ilaveten Devlet Memurları Kanunu'nun 48(6). maddesi, devlet memurluğuna alınabilmek için askerlik yükümlülüğü altında bulunmama şartını öngörmektedir.[134] Askeri Ceza Kanunu'nun 75(1). maddesi de, bakaya veya yoklama kaçağı sayılan bir kişiyi Hükümetten yapılan tebligat üzerine işten çıkarmayanların üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağını, bunun tekerrürü halinde cezanın bir yıldan üç yıla kadar hapis olacağını dile getirmektedir.[135] Bu hüküm belediyeler, bankalar ve kamu yararına çalışan dernekler ve mesleki kuruluşlar da dahil olmak üzere özel sektör ve kamu sektöründeki tüm istihdam durumları açısından geçerlidir. Örneğin, 2016 yılında vicdani retçi ve yazılımcı olan T.K.'nın işverenine Milli Savunma Bakanlığı

130 Avukat Hülya Üçpınar'ın 7 Ocak 2020 tarihinde İnan Mayıs Aru ile yüz yüze yaptığı görüşme.
131 Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı bireysel başvurudan alınmıştır, Başvuru no. 2016/70638.
132 Bkz. Zana Aksu'nun VR-DER internet sitesindeki açıklaması, 16 Aralık 2012, https://vicdaniret.org/zana-aksu/
133 26 Ağustos 2019 tarihli ve E-3885 sayılı yazı.
134 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 14 Temmuz 1965, 12056 sayılı ve 23 Temmuz 1965 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
135 Askeri Ceza Kanunu'nun 75(1). maddesi seferberlikte veya olağanüstü hallerde kişinin altı yıldan iki yıla kadar hapis cezası ve bu eylemin seferberlikte veya olağanüstü hallerde tekerrüründe yedi yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılmasını öngörmektedir.

tarafından bir tebligat gönderilerek, o sırada yürürlükte olan Askerlik Kanunu'nun 93. maddesi ve Askeri Ceza Kanunu'nun 75. maddesi uyarınca T.K.'nın askerlik şubesine başvurmaması halinde cezai işlem başlatılacağı bildirilmiştir.[136] T.K.'nın bu tebligatta yazılı şartlara uymaması üzerine, bir ay içerisinde iş akdi feshedilmiştir.[137] Bu işleme idare mahkemesinde itiraz edilmişse de sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine 2019 yılında Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunulmuştur.[138]

U.Y. Dosyası[139]

U.Y. 2000 yılından beri vicdani retçidir. O tarihten bu yana insan hakları çeşitli biçimlerde kısıtlanmaktadır. Ancak 2016 yılında vicdani retçi statüsü sebebiyle işinden çıkartılması neticesinde ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bir sigorta şirketinde üst düzey veritabanı yazılımcısı olarak çalışmakta iken, Milli Savunma Bakanlığı tarafından işverenine, U.Y.'nin ülke çapında bakaya/yoklama kaçağı olarak aranmakta olduğuna dair bir tebligat gönderilmiştir. Tebligatta işverenden, U.Y.'nin en kısa sürede en yakındaki askerlik şubesine giderek "silah altına alınmak" üzere teslim olmasını ve buna kanıt oluşturan evrakı 15 gün içinde işyerine ibraz etmesini sağlaması istenmiştir. Ayrıca, işverenin bu şartları yerine getirmemesi halinde, kurumun/işletmenin sahibi olarak hakkında, Askerlik Kanunu'nun 93. maddesi ve Askeri Ceza Kanunu'nun 75. maddesi kapsamında bir bakayayı işe alma suçlamasıyla soruşturma açılması talebiyle Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulacağı bildirilmiştir.

U.Y. kendisine yapılan bildirimi "askerlik yapmayı reddettiğini, çalışma ve barış hakkının en temel sosyal haklar arasında yer aldığını" belirterek imzalamıştır.

136 Bu tebligat 24 Kasım 2016 tarihlidir. Olaya ilişkin ayrıntılar VR-DER veri tabanında muhafaza edilmekle birlikte, T.K.'nın isteği üzerine burada açıklanmamaktadır.
137 İş akdinin fesih tarihi 31 Aralık 2016. T.K.'nın isteği üzerine olaya ilişkin ayrıntılar burada açıklanmamaktadır.
138 Bireysel başvuru tarihi 7 Kasım 2019'. T.K.'nın isteği üzerine olaya ilişkin ayrıntılar burada açıklanmamaktadır.
139 AİHM'ye bireysel şikâyet başvurusu 14 Haziran 2019 tarihinde yapılmış olup 32823 numarasıyla kayda geçirilmiştir.

Bunun üzerine işveren, U.Y.'nin 16 Haziran 2015 tarihinden beri Baş Kıdemli Veritabanı Yazılımcısı olarak çalışmasına karşın, 14 Aralık 2016 tarihinde iş akdini haklı sebeple, hemen feshetmiştir.

Bu fesih kararının ardından idare mahkemesinde dava açılmış, ancak mahkeme Askerlik Şubesi tarafından işyerine gönderilen tebligatın konuyla ilgili sonuç doğurmayacağı gerekçesiyle ve anayasaya aykırılık iddialarını incelemeksizin davayı reddetmiştir.[140] Bu karara yönelik itiraz da reddedilmiştir.[141] Bu karar sonrasında 2018 yılında Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru da aynı yıl reddedilmiştir.[142] Bunun üzerine 13 Haziran 2019'da AİHM'ye bireysel başvuru yapılmıştır.

Bu gelişmelerin doğrudan sonucu olarak, U.Y.'nin Türkiye'de çalışma ve yaşama imkânı kalmadığından 2017 yılında Karadağ'a yerleşmiştir. Ancak bazı kişisel zorunluluklar sebebiyle 2020 yılında Türkiye'ye geri dönmek zorunda kalmıştır.

Kamu haklarından yasaklanma ve ağırlaştırılmış infaz

U.G. askerliğini yapmakta iken vicdani retçi olmaya karar vermiş bir iş insanıdır. İzin sonrasında askeri birliğine geri dönmemiş ve 1 Ekim 2014 yılında vicdani reddini açıklayarak firari konumuna düşmüştür. Ardından hakkında üç ceza davası açılmıştır. 2018 yılında, izin sonrasında askeri birliğine geri dönmemesi sebebiyle 5 ay hapis cezasına çarptırılmış, bu ceza 3.000 TL adli para cezasına çevrilmiştir. Ardından 2020 yılında firari olmaktan ötürü 10 ay hapis cezasına çarptırılmış, bu ceza da 6.000 TL adli para cezasına çevrilmiştir. Sonrarında 23 Ocak 2021 tarihinde, yine firari olmaktan ötürü 10 ay hapis cezasına çarptırılmış ve bazı haklardan yoksun bırakılmıştır.[143] Bu karara itiraz edilmiş olup, temyiz süreci devam etmektedir.

,

140 Tekirdağ İdare Mahkemesi, Esas No. 2017/1696, Karar No. 2017/1964.
141 İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 10. İdare Dava Dairesi, Esas No. 2018/242, Karar No. 2018/735.
142 Başvuru 10 Mayıs 2018 tarihinde yapılmış olup, 31 Kasım 2018 tarihinde karara bağlanmıştır.
143 Malkara 1. Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No. 2020/364,, Karar No. 2021/98

U.G., hakkında açılan davalara rağmen halen vicdani retçidir. Vicdani redde ilişkin kararlılığı "aynı suçun tekrar işlenmesi" bağlamında değerlendirilmekte ve cezalar da "tekerrür" ilkesi dikkate alınarak verilmektedir. Bu nedenle, verilen son hapis cezası adli para cezasına çevrilmemiştir. Yine aynı gerekçeye dayanarak, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 53(1)(c) maddesi uyarınca kamu haklarından yasaklanmasına karar verilmiş olup, hapis cezasının infazı tamamlanana kadar velayet, vesayet ve kayyımlık haklarına kısıtlama getirilmiştir. TCK'nın 58. maddesinin 6. ve 7. fıkraları uyarınca, ceza "mükerrerlik" sebebiyle ağırlaştırılmaktadır. Yargılaması devam eden diğer dosyalarda da benzer kararlar verilmesi muhtemeldir.

Benzer şekilde, Akın Kasapoğlu hakkındaki ceza davasında verilen mahkûmiyet cezasında da "sanığın suçu kasten işlemiş olması" sebebiyle indirim yapılmamıştır.[144] Altı aylık hapis cezası ertelenmiş ancak TCK'nın 53. maddesi gereğince Kasapoğlu kamu haklarından yasaklanmıştır. Bunun sonucu olarak kendisinin velayet ve vesayet hakkı elinden alındığı gibi, bir vakıf veya derneğin yönetiminde görev alamayacak, hatta avukatlık gibi bir meslek örgütüne kaydolmayı gerektiren bir meslek icra edemeyecektir.

5.3. İç hukuk yollarının bulunmaması ve yargıdaki yaklaşımlar

Öncelikle, Türkiye'de vicdani ret hakkı tanınmadığı ve mahkemeler, uluslararası insan hakları antlaşmalarının ilgili hükümleri ile ulusal mevzuat arasında bir tutarsızlık olduğunda uluslararası antlaşma hükümlerinin doğrudan uygulanmasına imkân sağlayan Anayasa'nın 90. maddesine başvurmak konusunda mütemadiyen isteksiz davrandığı için, vicdani retçilere yönelik etkili iç hukuk yollarının mevcut olmadığı vurgulanmalıdır. Mahkemeler onun yerine bakaya ve yoklama kaçakları açısından geçerli mevzuatı uygulamaktadır. Vicdani retçilerin hukuki statüsü bakaya veya yoklama kaçağı olduğu müddetçe, idari ve adli para cezalarına maruz bırakılmaya devam edeceklerdir. Bu durum *ne bis in idem* (aynı fiilden dolayı iki kez yargılanamama) prensibine aykırıdır. Ancak vicdani retçiler, iç hukuk yollarının tüketilmesini şart koşan uluslararası insan hakları mekanizmalarına doğrudan başvurmaları halinde, öncelikle iç hukuk yollarını tüketmemiş oldukları için başvurularının kabul edilemez bulunacağı düşüncesindedirler, oysa ki vicdani ret hakkı tanınmış olmadığı için zaten iç hukukta iddialarının başarıya ulaşma ihtimali bulunmamaktadır.

144 Silivri 3. Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No. 2018/549, Karar No. 2019/583.

Anayasa Mahkemesi

12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halk oylaması sonucunda kabul edilen anayasa değişiklikleriyle Türk hukuk düzenine Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru sistemi getirilmiştir.[145] Bu sistem Türkiye'de hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini düşünen herkesin Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilmesine imkân sağlamaktadır. Bireysel başvuru sisteminin getirilmesiyle, 2012 yılından beri vicdani retçiler açısından önemli bir iç hukuk mekanizması devrededir.[146]

Vicdani retçiler tarafından Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) sunulmuş birçok bireysel başvuru bulunmaktadır (bkz. Ek). Ne var ki AYM bu başvuruların görüşülmesini ertelemektedir. 2016 yılında medyada, Anayasa Mahkemesi'nin vicdani ret konusunu içeren bir bireysel başvuruyu Genel Kurula sevk ettiği yönünde haberler yayınlanmıştır.[147] Ancak bu Rapor kaleme alındığı esnada, Anayasa Mahkemesi tarafından henüz vicdani ret hakkıyla doğrudan ilgili bir karar verilmemiştir.

Öte yandan AYM bir vicdani retçi olan U.Y.'nin başvurusu hakkında kabul edilemezlik kararı vermiş olup, bu dava şu anda AİHM önünde görüşülmeyi beklemektedir. U.Y.'nin işverenine 30 Kasım 2016 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı tarafından, U.Y.'nin bakaya statüsünde olduğu ve 15 gün içinde askerlik şubesine gitmemesi ve ilgili evrakı işyerine ibraz etmemesi halinde, bir bakayayı hukuka aykırı şekilde işe alma suçlamasıyla işveren hakkında soruşturma açılacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine işveren U.Y.'nin iş akdini feshetmiştir. Anayasa Mahkemesi kabul edilemezlik kararında vicdani ret hakkını ele almamış, sadece adil yargılanma hakkına değinerek başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur.[148]

Bu hukuk yolu başlı başına, benzer ihlallerin önlenmesine yönelik genel bir tedbir oluşturmamaktadır. Vicdani ret hakkının tanınmasına, vicdani ret başvurularının alınıp işleme konmasına yönelik bağımsız bir mekanizma oluşturulmasına ve sivil alternatif hizmet tesisine yönelik yasal değişiklik ihtiyacı sürmektedir.

Yazarlar açısından bilinen ilk AYM başvurusu, 2014 tarihli Osman Murat Ülke başvurusudur.[149] AİHM kararlarının icraya konulmamasının temelinde yatan vicdani ret hakkının tanınmaması olgusu yapısal bir sorundur. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 75. maddesi uyarınca pilot karar usulünün uygulanması talep edilmektedir.

---

145 5982 sayılı Kanun'un 18. maddesi, Anayasa'nın 148. maddesi.
146 Bireysel başvuru sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.anayasa.gov.tr/tr/kurumsal-iletisim/sikca-sorulan-sorular/
147 "Vicdani ret AYM Genel Kurulu'nda", Hürriyet, 22 Şubat 2016.
148 U.Y.'nin 2018/12409 sayılı Bireysel Başvurusu hakkında 30 Kasım 2018 tarihinde verilen kabul edilemezlik kararı; AİHM'ye yapılan 14 Haziran 2019 tarihli başvuru 32823/2019 numarasıyla kayda geçirilmiştir.
149 Anayasa Mahkemesi, İkinci Bölüm, Başvuru no. 2014/10474.

Bundan başka, hem Yehova Şahitleri, hem de anti-militarist vicdani retçiler tarafından yapılan 47 bireysel başvuru söz konusudur.[150] 2015-2016 yıllarında vicdani retçi Vedat Zencir,[151] Davut Erkan,[152] M.C.S.[153] ve Utku Korkmaz[154] tarafından başvurularda bulunulmuştur. Başvuruculardan bazılarının birden fazla başvurusu bulunmaktadır. Cemal Karakuş 2018, 2019 ve 2021 yıllarında toplam dört başvuruda, Arif Hikmet İyidoğan ise 2019 yılında iki başvuruda bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesine yapılan başvurularda, başvuru sahiplerinin haklarına yönelik daha fazla ihlalde bulunulmasını önlemek amacıyla tedbir kararları talep edilmektedir. Ancak AYM bu talepleri hiç incelememekte ve hatta bir cevap dahi vermemekte yahut "başvurucunun yaşamına ya da maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunmadığı" gerekçesiyle talebi reddetmektedir.

Avukatlık yapmakta olan Davut Erkan 2015 tarihli başvurusunda ve sonrasında, 23 Ocak 2018 ve 2 Nisan 2019 tarihlerinde hakkında tutanaklar düzenlenmesinin ardından tedbir talebinde bulunmuşsa da Anayasa Mahkemesinden bu talebine yanıt alamamıştır.[155] 2015 yılında Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunan Vedat Zencir, hakkında tutulan tutanağın ardından 2016 yılında sunduğu ihtiyati tedbir taleplerine de hiçbir yanıt verilmemiştir.[156]

Hakkında 50 kereden fazla yakalama işlemi yapılmış olan Kamil Murat Demir başvurusunda[157] ve firari statüsünde olan ve hapis cezasına çarptırılan U.G. başvurusunda[158] Anayasa Mahkemesi, başvuruları detaylı şekilde incelemeden "başvurucunun yaşamına ya da maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunmadığına" kanaat getirmiştir.

Anayasa Mahkemesinin etkili bir iç hukuk yolu sayılabilmesi için AİHM içtihadına uygun bir karar vermesi beklenmektedir. Ne var ki, U.Y. davasında verdiği karar[159] ve başvuruları incelemeyi bugüne kadar erteleyen AYM halihazırda etkili bir iç hukuk yolu değildir.

150 Rakamlar Vicdani Ret Derneği'nin veritabanından alınmıştır.
151 AYM, Bireysel Başvuru No. 2015/4422, Başvuru tarihi: 2 Mart 2015.
152 AYM, Bireysel Başvuru No. 2015/6922, Başvuru tarihi: 2 Mayıs 2015.
153 AYM, Bireysel Başvuru No. 2016/10697, Başvuru tarihi: 3 Haziran 2016.
154 AYM, Bireysel Başvuru No. 2016/70638, Başvuru tarihi: 26 Aralık 2016.
155 Yukarıdaki dn. 151, Bireysel Başvuru No. 2015/6922.
156 Yukarıdaki dn. 150, Bireysel Başvuru No. 2015/4422.
157 AYM, Bireysel Başvuru No. 2021/10902, 25 Mart 2021 tarihli karar, İkinci Bölüm, İkinci Komisyon.
158 AYM, Bireysel Başvuru No. 2019/42044, 14 Nisan 2020 tarihli karar, İkinci Bölüm, Birinci Komisyon.
159 AYM, Bireysel Başvuru No. 2018/12409.

İlk derece mahkemeleri

Neredeyse tüm ceza davaları mahkûmiyet kararıyla sonuçlanmaktadır. Bu kararlarda ne anayasaya aykırılık iddiaları, ne vicdani ret gerekçeleri, ne de diğer usuli itirazlar dikkate alınmaktadır. Vicdani ret iddialarının ele alındığı ender bir davada, yargıç tarafından AİHM'nin *Bayatyan/Ermenistan* kararına değinildikten sonra, vicdani retçi B.Ş.'nin dine dayalı olarak vicdani retçi olmadığı, amacının zorunlu askerlik hizmetinden kaçmak olduğu hükmüne varılmıştır. B.Ş.'nin içinden çıkılmaz durumuna çözüm olarak bedelli askerliğe de atıf yapılmıştır.[160] Bazı davalarda ise ileri sürülen Tebligat Kanunu'na[161] aykırılık ya da usuli itirazlar sonucunda ilk derece mahkemeleri vicdani retçilerin beraatına karar vermiştir.[162]

Birkaç dosya dışında, hapis cezaları para cezasına çevrilmektedir. 2017 yılında İnan Mayıs Aru hakkında verilen altı ay hapis cezası 3.000 TL adli para cezasına, 2018 yılında ise Zana Aksu hakkında verilen iki ay hapis cezası 1.200 TL adli para cezasına ve Kamil Murat Demir hakkında verilen dört ay hapis cezası ise 2.400 TL adli para cezasına çevrilmiştir.[163]

B.K. dosyasında mahkeme, sanığın beyanlarını değerlendirdikten sonra tekrar suç işlemeyeceği konusunda ikna olmadığını dile getirerek, bu nedenle bir ay 20 günlük hapis cezasını adli para cezasına çevirmemiştir.[164] Yukarıda sayılan davalar gibi, bu davada da tebligata ilişkin usulsüzlükler, anayasaya aykırılık ve vicdani ret hakkı ele alınmamıştır.

Yukarıdaki kararlarla taban tabana zıt şekilde, 2012 yılında vicdani ret talepleriyle ilgili iki askeri mahkeme kararında, askerlik hizmetine karşı vicdani ret bir insan hakkı olarak kısmen tanınmıştır.[165] Bu askeri mahkeme kararları Türk hukukunda vicdani ret hakkını tanıyan veya bu hakkın uygulanmasını düzenleyen özel bir hüküm bulunmamasına rağmen verilmiştir. 2012 yılından bu yana benzeri bir karara ulaşılmamış olmakla birlikte, bu kararlar vicdani ret hakkının tanınmış olması halinde yargının vicdani ret taleplerini nasıl değerlendireceğine bir miktar ışık tutabileceği için ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

Öte yandan, bu mahkeme kararları, söz konusu askeri mahkemeler tarafından tanındığı haliyle vicdani ret hakkının sınırlarını ortaya koymaktadır. İki koşul öne sürülmüştür: Birincisi, vicdani retçinin mensup olduğu dinin askerlik hizmetini reddeden bir din olarak biliniyor olması ve

160 B.Ş. Davası, Ereğli 4. Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No. 2018/657, Karar No. 2019/135, 20 Mart 2019.
161 7201 sayılı Tebligat Kanunu, 11 Şubat 1959, 10139 sayılı ve 19 Şubat 1959 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
162 A.Y. Davası, Adıyaman 3. Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No. 2017/548, Karar No. 2018/31; S.G. Davası, İstanbul Anadolu 3. Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No. 2018/797, Karar No. 2019/1740.
163 Zana Aksu Davası, Siirt 2. Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No. 2017/396, Karar No. 2018/549. İnan Mayıs Aru Davası, Tavşanlı 2. Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No. 2017/28, Karar No. 2017/775. Kamil Murat Demir Davası, Pertek Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No. 2017/119, Karar No. 2018/44.
164 Sarıkamış Asliye Ceza Mahkemesi, Esas No. 2017/990, Karar No. 2019/98.
165 Malatya Askeri Mahkemesi, 24 Şubat 2012, Esas No. 2012/98, Karar No. 2012/40. Isparta Askeri Mahkemesi, 18 Şubat 2012, Esas No. 2012/133, Karar No. 2012/037.

ikincisi de, vicdani retçinin askerlik yapmayı reddetmekteki "tek ve bölünmez" gayesinin, zorunlu askerlik hizmetinin en başında dile getirilmiş vicdani reddinden kaynaklanıyor olmasıdır. Bu davalardan biri Yehova Şahidi bir vicdani retçi olan Barış Görmez, diğeri ise Müslüman bir vicdani retçi olan Muhammed Serdar Delice hakkındadır.[166] Her iki davada da askeri mahkemeler belirli bir ölçüde, AİHM'nin *Bayatyan/Ermenistan* kararı ile vicdani ret konusunda değişen içtihadına dayanmıştır. Ancak, her iki dosyada da kilit faktörlerden biri, vicdani retçilerin mensubu olduklarını beyan ettikleri dinler olmuştur. Her iki kararda da, temel hakları ilgilendiren uluslararası sözleşmeler ile iç hukukun çatıştığı durumlarda uluslararası sözleşme hükümlerinin üstün tutulacağını öngören Anayasa'nın 90. maddesi tatbik edilmiştir.

Malatya Askeri Mahkemesi 2012 tarihli Delice kararında, Türk askeri yargısının askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkına yönelik yorumunu ortaya koymaktadır. Delice, vicdani reddini askerlik hizmetine başlamasından yaklaşık beş ay sonra açıklamıştır. Kendisi vicdani reddinin İslami ve milliyetçi inançlarına dayandığını dile getirmiştir. Askeri Mahkeme, AİHM'nin vicdani ret hakkına ilişkin yaklaşımını "bir dini topluluğun teolojik görüşüne dayanır ve bireyin kanaatlerini bunun dışında bırakır" şekilde yorumlamıştır. Askerlik hizmetini kendi kanaatleri uyarınca reddeden bireyi bunun dışında tutmuş, onun yerine askerliğin düşünsel, dini veya siyasi bir grup tarafından reddine dayanmıştır. Yehova Şahitleri örneğine atıfta bulunarak, "Yehova Şahitliği inancı mensubu kişiler, bizatihi bu grup ve kurumun genelde askerlik hizmetini reddetmesi nedeniyle ve bu gruba ait olmaları dolayısıyla askerlik hizmetini reddetme[ktedir]" demiştir.

Bu anlayışa göre, askerlik hizmetini vicdanen reddettiğini öne süren bir kişinin mahkeme tarafından askerlik hizmetine kati surette karşı çıktığı düşünülen bir dini gruba mensup olması gerekecektir. Malatya Askeri Mahkemesinin görüşüne göre Delice'nin mensubu olduğu İslamiyet inancı, "askerlik hizmetini yapmayı reddeden bir inanç ve fikir akımı" değildi.

İslamiyet'e yönelik bu bakış, mahkemeye ait bir teolojik görüştür. Delice bilirkişi olarak Malatya müftüsünün çağrılmasını istediğinde mahkeme bu talebi reddetmiştir. Mahkeme, müftünün bilirkişi olarak dinlenmesini reddederken Ceza Muhakemesi Kanunu'na atıfta bulunmuştur.[167] Adı geçen kanunun 64. maddesinde bilirkişilerin görevlerini bilim ve fenne uygun olarak yerine getireceğine dair yemin etmesi gerektiği öngörülmektedir. Mahkeme, din gibi "tamamen inançsal ve doğası gereği dogmatik olan bir alanda yapılacak beyan veya belirtilecek görüşün, bilim ve fenne uygun olamayacağı, dinin, kişinin inançları doğrultusunda zaten sübjektif bir nitelik taşıdığı[nı]" dile getirmiştir.

166 Karaca, E., "Yehova Şahidi'ne Vicdani Ret Hakkı", Bianet, 7 Mart 2012; Karaca, E., "Mahkeme, Delice'yi Değil Ama Vicdani Reddi Tanıdı", Bianet, 9 Mart 2012.

167 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 4 Aralık 2004, 25673 sayılı ve 17 Aralık 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Bu izahat Askeri Mahkemenin, İslamiyet'in askerlik hizmetini reddetmediği şeklindeki görüşü ile çelişkili görünmektedir. Mahkeme bir yandan yargılamalar sırasında bilirkişiler tarafından dini görüşlerin ortaya konamayacağını, zira bunların bilimsel olmadığını ve sübjektif unsurlar içerdiğini öne sürerken; diğer yandan, verdiği kararı kendi teolojik değerlendirmesine dayandırmaktadır.

Askeri Mahkemeye göre Delice, askere alındığı zaman da İslamcı ve milliyetçi görüşlere sahipti. Mahkemenin görüşüne göre Delice, "askerlik hizmetinin, kendine göre yanlış ve eksik yönlerine şahit olması" üzerine vicdani ret açıklamasında bulunmuştur. Mahkeme ayrıca, Delice'nin askerlik hizmetinin başlangıcından itibaren vicdani ret yönünde "tek ve bölünemez saiki" bulunmadığını savunmuştur. Bu savı doğrultusunda Mahkeme, AİHM'nin 9. maddesinde de yer alan din veya inanç özgürlüğüne ilişkin uluslararası hukuktaki anlayışın temel bir unsurunu, din veya inanç değiştirme hakkını vicdani ret açısından yok saymıştır.

Bu karar uyarınca bir vicdani retçi, askerlik hizmetine yönelik reddinin askerliğe başlamasından önce var olduğunu, bu kanaatin kendisi için "tek ve bölünemez saik" teşkil ettiğini, yani askerliği bırakma isteğini doğuran başka hiçbir sebep olmadığını kanıtlamak durumundadır. Mahkemeye göre Delice, savcılığa verdiği ifadede askerliği birkaç sebepten ötürü bırakmak istediğini söylemiştir. İfadesine bakılırsa, bu sebepler arasında mali sıkıntılar ve askerde namaz kıldığı için bazı arkadaşlarının ve kimi komutanların kendisine düşmanca tutumlar sergilemesi de yer almaktadır.

Delice kararında vicdani retçilerin askeri mahkemede mi, sivil mahkemede mi yargılanması gerektiği meselesine de değinilmektedir. Delice, vicdani reddini açıkladığında halihazırda askerlik yapmakta olduğu için Mahkeme, 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 9. maddesine göre askeri mahkemelerin görevli olduğunu belirtmiştir. Bu gerekçe, bir kişinin askere gitmeden önce askerlik hizmetinde bulunmayı reddetmesi halinde sivil bir mahkeme tarafından yargılanabileceği anlamına da gelebilir. Delice bu karara itiraz etmiş olup, Yargıtay'ın kararı beklenmektedir.

Isparta Askeri Mahkemesi de 13 Mart 2012 tarihinde Yehova Şahidi Barış Görmez'i beraat ettiren kararında vicdani ret hakkını tanımıştır.[168] Görmez, Kasım 2007'den başlayarak toplam dört yılını cezaevinde geçirmiş ve hakkında "üniforma giymeyi reddetme ve emre itaatsizlik" suçlamalarında bulunulmuştur. *Delice* kararında olduğu gibi bu kararda da Mahkeme, AİHM'nin değişen içtihadına dayanmıştır.

Görmez ve Delice kararları vicdani ret hakkının tanınması yönünde hem birer dönüm noktası, hem de -bilhassa *Delice* davası- büyük bir hayal kırıklığıdır. Mazlum-Der (İnsan Hakları ve

168 Yukarıdaki dn. 164.

Mazlumlar için Dayanışma Derneği) İstanbul Şubesi'nin düzenlediği bir basın toplantısında Delice'nin avukatı Mahir Orak, Malatya Askeri Mahkemesi'nin "İslam'da vicdani ret yoktur diyerek yeni bir oyalama metodu geliştirdiğinden" yakınmıştır.[169] Orak ayrıca, *Delice* ve *Görmez* kararlarının çelişkili olduğunu dile getirmiştir.

Özetlemek gerekirse, Türkiye'nin uluslararası insan hakları taahhütlerine ve anayasada düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne koruma sağlanmış olmasına rağmen vicdani ret kanunen veya yargı kararları yoluyla tanınmamaktadır. Vicdani retçilerin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, eğitim hakkı, seçme ve seçilme hakkı ve çalışma özgürlüğü çok büyük oranda ve daimi olarak kısıtlanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası insan hakları standartları ile bağdaşmayan bir cezalandırma sistemi halen yürürlüktedir.

169 "Mahkeme Fetva Verdi: İslam'da Vicdani Ret Yok", Demokrat Haber, 17 Mart 2012.

6. Örnek Hikayeler

A.E.'nin hikayesi

"37 yaşındayım ve yaklaşık 7 senedir profesyonel turist rehberiyim. Vicdani reddimi Mayıs 2013'te açıkladım. Askerlik, örgütlenmiş şiddet, emir alma ve emir verme, uygun adım yürüyerek marşlar söyleme, bir canlının yaşamını alırken "bu doğru mu yoksa yanlış mı?" sorusuna senin yerine başkalarının cevap vermesi gibi yaşamın akışına uymayan şeyler yüzünden vicdani retçi oldum. Halen de öyleyim. Sanırım ilk idari para cezamı, vicdani ret açıklamamdan hemen 1 hafta sonra yedim. Sonrasında da böyle devam etti. Tutanaklar hayatımın bir parçası haline gelmişti; metrodan, caddelerden, kafelerden, otellerden, eylem alanlarından ayrılırken çoğu zaman elimde bir tutanak olurdu. Çoğumuzun bildiği üzere, Türkiye'de vicdani retçi olmanın bir cezası yok, ama yaptırımı var. O yaptırımı da şu şekilde uyguluyorlar: Tutulan her bir tutanak belirli bir para cezasına denk düşüyor, sonrasında o para cezalarını ödemediğin için hakkında dava açılıyor.

Bir noktada askerliğimi bedelli askerlik yoluyla yapmak zorunda kaldım. 2015 yılına kadar farklı alternatif ekonomi modelleri ile kendi yaşamımı döndürebiliyordum. Fakat, hayatımıza bir kişi daha- kızımız- katılınca büyükşehir koşullarında hayatta kalmak gitgide zorlaşmaya başladı. Üniversiteden mezun olunca turist rehberliği lisansı alıp bir kenara koymuştum. Böylece rehber olarak çalışmaya başladım. Mesleğimi seviyordum, halen de seviyorum. Coğrafyanın bir yakasında gözümü açıp, ötekisinde kapıyordum. Tabii bu arada halen vicdani retçiydim, yani devletin ağzıyla "bakaya" ya da "kaçak"... Birçok vicdani retçi evden çıkamazken ben şehir şehir dolaşıyordum. Her gün en az bir çevirme atlatıp, kaydımı

almamaları için otelci arkadaşlara dil dökmem gerekiyordu. Çoğunlukla işe yarıyordu. İşe yaramadığında ise imzamı atıp geçiyordum, fakat otele polislerin gelişiyle turunu yaptığım insanların yemeğe inme saatleri hemen hemen her zaman çakıştığı için sorun yaşadığım da oluyordu. Haliyle "suçu" ne olursa olsun insanlar rehber olarak "kriminal" birinin kendilerine eşlik etmesinden biraz tedirgin oluyorlardı. Fakat hem kurduğum kişisel ilişkiler sayesinde , hem de kendimi anlatarak bir şekilde üstesinden geliyordum. Ta ki mahkeme süreçleri başlayana kadar. Bu andan itibaren, yolda, otelde ya da herhangi bir yerde artık imza atarak kurtulamaz oldum. Artık yer ve zaman ne olursa olsun ilk önce karakola götürülüyor, nezarette bekliyor, sonrasında mahkemeye çıkarılıyordum. Bu da her ne kadar benim için bir problem yaratmasa da işim açısından imkânsız bir şeydi. Turist rehberleri çalışırken bırakın 1 günü, 10 dakika bile ortadan kayboldukları anda o turun yürütülmesi imkânsız hale gelir. Hele hele bu kayboluş eşlik ettiğin insanların gözleri önünde en az iki polis ve bir polis arabası eşliğinde vuku bulursa, fiilen artık bu işi yapamaz hale gelirsin. Bir süre sonra ben de bunun sürdürülemez hale geldiğini fark edip mesleğe ara vermeye karar verdim. Kafelerde, otellerde kayıt dışı olarak çalıştım. Öte yandan hem benim sağlık sorunlarım, hem de kızımın ve eşimin sağlık hizmetlerinden faydalanması için sigortalı olarak bir seyahat acentesinde işe başladım. Aradan iki ay geçtikten sonra acente sahibi olan arkadaşım, masanın üstüne iki tane kağıt bıraktı. Bu kağıtlarda arkadaşımın istihdam ettiği kişinin -yani benim- bir asker kaçağı olduğu ve bir yerde sigortalı çalışamayacağı ve eğer çalıştırılırsa acentenin önce para cezasına çarptırılacağı ve sonrasında farklı yaptırımlar uygulanabileceği yazıyordu. Bu kağıtlardan biri 2 ay önce gelmişti. İlkini beni huzursuz etmemek için gizleyen arkadaşım ikincisinde biraz tedirgin olmuş, o yüzden benimle paylaşmak istemişti. Onu zor durumda bırakmamak için o işi de bıraktım.

Bundan sonraki süreç ise, işe gir çık'larla devam etti. Zorlanıyordum fakat bir şekilde ayakta kalıyordum. Aslına bakılırsa, bedelli askerlik açıklanana kadar benim için bir seçenek olmaktan çok uzaktı. Fakat açıklandıktan sonra annem babam ve bazı arkadaşlarım bir araya gelip gerekli parayı önüme

koydular ve beni ikna etmeye çalıştılar. Başlarda direnmeye çalışsam da içinde bulunduğum koşullar nedeniyle kabul etmek durumunda kaldım. Bunu tercih etmeyenler de var, onlara saygı duyuyorum, fakat ben yapamadım ve 21 günlük askerlik yaparak bedelli askerliği tamamladım.

Zaten ayaklarımı sürüye sürüye girdiğim kışlada 21 gün kalmayı başarmak zor oldu. İlk günden firar etmeyi düşündüm, ama yapmadım. Doktorlar, akademisyenler, avukatlar, hakimler, oyuncular, futbolcular, toplumun sözümona kaymak tabakası ile her sabah altıda kalkıp tekmil vermek, koşmak ve "askerliğin gereklerini" yerine getirmek benim için son derece onur kırıcıydı. Fakat o koca koca unvanlarıyla bu insanların farklı bahanelerle her gün revire gidip kaytarma çabaları, bana yalnız olmadığımı hissettirdi. Elbette, bedellilere sıradan askerler gibi davranılmadı, davranılamadı. Fakat bu, ne askerliğin doğasından kaynaklanan aşağılamayı, ne de rütbelilerin kaprisleri altında ezilmemizi engelledi. Marş söylemeyi reddedenler, uygun adım yürüyemeyenler, eline silah almak istemeyenler militarizmin kendine has yöntemleri ile ya ikna edildiler ya da geçirdikleri 21 günlük süre burunlarından getirildi.

21 gün bitip de kışladan çıktıktan sonra hissettiğim ilk şey, oraya girip de çıkanın aynı kişi olmadığıydı. Bize 21 günde bunu yapanlar, haftalarca, aylarca buna maruz kalanlara kim bilir neler yapıyorlar?

Şu an mesleğimi yapabiliyorum, fakat ikinci bir şansım olsa yine bedelli yapar mıydım, yine aynı kararı verir miydim? Emin değilim.

İnan Mayıs Aru'nun hikayesi

"Adım Mayıs. İnan Mayıs Aru. Çevirmen, yazar ve şairim. Vicdani reddimi 2008 Kasım ayında İstanbul'da açıkladım. Zaten uzun süredir anti-militarist hareketin içindeydim, bir noktada zaten açıklamayı düşünüyordum. Uzun yıllardan beri anarşist hareketin içerisindeydim. Hiçbir şekilde savaşın ve devletin zor aygıtının bir parçası olmayı istemiyordum. Çevirmelerde jandarma olsun, polis olsun asker kaçağı olduğum gerekçesiyle askerlik şubesine teslim olmam gerektiğini söyleyerek tutanak imzalamamı istediler.

Bu tutanakları vicdani retçi olduğum için imzalamak istemedim. Altına şerh düşüp teslim olmayacağımı, vicdani retçi olduğumu belirttim. Her seferinde her polis veya jandarma ekibine süreci, benim saiklerimi, vicdani reddin ne olduğunu, neden askere gitmediğimi uzun uzun anlatmamı gerektiren bir süreçle karşı karşıya kaldım. 20-30 civarında tutanak olmuştur muhtemelen.

Hemen hemen her yerde, her türlü koşulda, kendi özel aracımla seyahat ederken, otobüsle şehirler arası seyahat ederken tutanak tutuldu. Yolda yürürken de tutuldu, metro giriş çıkışında ya da vapur iskelesinde de tutuldu. Pasaport şubede pasaport almaya gittiğimde tutuldu. 2017 yılında İzmir'den Çanakkale'ye doğru otobüsle seyahat ederken bir tutanak tutuldu. Fakat yanlarında tutanak yoktu. Ben onlara sürecin nasıl işlemesi gerektiğini anlattım, ama sürecin nasıl işleyeceğini bilmiyorlardı. Bizim seni şubeye teslim etmemiz gerek dediler. Onlara şubede de aslında bunun böyle olmaması gerektiğini, tutanak tutulması gerektiğini söylediler. Ama jandarmaların bilgisizliğinden dolayı otobüsümü kaçırmış oldum.

Bir noktada gitmediğim, her celp dönemi için katlanarak artan bir para cezası geldi. Toplamda 12.000 küsur TL para cezası var. Bu para cezası da vergi borcuna dönüştürülüyor. Bu yüzden de banka hesabıma 2016 yılında bloke konuldu. 2016'dan beri kendi adıma bir banka hesabı kullanamıyorum. Banka işlemleri yapamıyorum.

Bunun aslında şöyle somut bir çıktısı da var: Şu ana kadar yurtdışına seyahat ettim. Çeşitli yerlere Hindistan'a, Filipinler'e, Gürcistan'a gittim

ama Avrupa'ya gitme isteğimi kendi kendime engelliyorum. Kalkışmıyorum bile. Çünkü bankada hesap hareketi istiyorlar. Vize başvurusunda en temel istedikleri şey hesap dökümünü görmek. Ama benim bankada herhangi bir hesap hareketim olamıyor maalesef.

Bu para cezalarına itiraz ettim. Para cezası kesildiğinde, 15 günlük itiraz süresi içerisinde itirazımı gerçekleştirdim. O itirazlarda da vicdani retçi olduğumu, bunun uluslararası hukukla koruma altına alınmış bir hak olduğunu belirttim. Ama olumlu bir cevap gelmedi, para cezaları kesinleşti.

Ardından da hapis cezası istemiyle yargılama süreci başladı. Yedi ayrı dava açıldı hakkımda, bunların bir kısmı birleştirildi. İlk davamda altı ay hapis cezası çıktı, 3.000 TL para cezasına çevirdiler. Onu da istinaf mahkemesi onadı. Kararı Anayasa Mahkemesine taşıdım, halen de üç yıldan beri Anayasa Mahkemesinden karar bekleniyor. Ama tabii istinafta kesinleşmiş olduğu için ben o para cezasını ödemek zorunda kaldım. Yoksa altı ay hapse girmek durumunda kalacaktım.

İkinci dosya da 2020'de sonuçlandı. Ondan da iki ay iki gün hapis cezası çıktı. Denetimli serbestlik verildi. O da şu anda istinaf mahkemesinde, kesinleşmesi bekleniyor.

Tabii hayatı zorlaştıran bir şey böyle bir endişeyle, tedirginlikle yaşamak. En basitinden, yolda nerede jandarmayla karşılaşırım diye düşünerek hareket etmek durumunda kalıyorum. Yürürken bile herhangi bir yerde polis veya jandarma ışığı gördüğümde yolumu değiştiriyorum, ki daha az işlemle uğraşayım, gün daha rahat geçsin.

Devlet şu ana kadar vicdani reddi, vicdani retçileri görmezden gelmeyi ve oyalamayı tercih etti. Şu anda da bunun böyle devam edeceğini düşünüyorum. Geçmişteki gibi, 90'ların sonu, 2000'lerin başındaki gibi doğrudan cezalandırma yoluna gitmiyorlar, ama hayatı bizim için zorlaştırarak başka şekillerde cezalandırıyorlar. Dediğim gibi, banka hesapları olmamasından tutun da gündelik hayat içinde seyahat ederken karşılaştığımız zorluklara kadar hayatın bütününü bir ceza haline getirme yoluna gidiyor devlet.

7. Sonuç Tespitleri

Türkiye'nin askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkının tanınmasına yönelik politikası, bu hakkın düşünce, vicdan ve din özgürlüğü kapsamında korunmasına karşıdır. Vicdani retçiler karşısında sürdürülen cezalandırıcı tedbirler ulusal politikanın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaya devam etmektedir. Bugüne dek meydana gelen maddi değişiklikler usuli meselelerle ve tekrar tekrar verilen hapis cezalarının tekrar tekrar verilen idari ve adli para cezalarına dönüşmesinden ibaret bir ceza rejimiyle sınırlıdır.

Askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkı düşünce, vicdan ve din özgürlüğü kapsamında sağlam bir şekilde korunmaktadır. Türkiye, temel uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri kapsamındaki insan hakları taahhütleri ışığında, askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını koruma yükümlülüğü altında bulunmaktadır. Dahası, hem Anayasa'nın 24. maddesi kapsamında din ve vicdan özgürlüğüne sağlanan koruma, hem de Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca uluslararası insan hakları sözleşmeleri hükümlerine tanınan üstünlük, vicdani ret hakkına ilişkin yükümlülükler yaratmaktadır. Türkiye uluslararası ve ulusal açıdan bu esaslı yükümlülüklerine rağmen, henüz vicdani ret hakkını tanımamıştır. Askerlik hizmeti 20-41 yaşları arasındaki erkekler için zorunlu olmayı sürdürmektedir.

Vicdani retçilerin düşünce, vicdan ve din özgürlüklerine yönelik müdahaleye ilaveten, başka bir dizi insan hakkı da sınırlanmaktadır. Askerlik hizmetinde bulunmayı reddeden vicdani retçi sevk edildiği askeri birliğe katılmadığında resmi makamlarca bakaya veya yoklama kaçağı olarak sınıflandırılmaktadır. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere, bu sınıflandırma kimlik numaralarına ve bilgilerine işlenmektedir. Söz konusu hukuki statü düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün yanı sıra, seçme ve seçilme hakkı gibi seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı ve seyahat özgürlüğü gibi başka temel insan haklarına da sınırlama getirmektedir. Askeralma Kanunu, Ceza Kanunu ve Askeri Ceza Kanunu da dahil olmak üzere, bakaya ve yoklama kaçaklarına yönelik olarak mevzuatta öngörülen ve vicdani retçiler hayatta olduğu sürece devam edecek olan bu cezalar *ne bis in idem* prensibini de ihlal etmektedir.

Hem BM İHK, hem de AK AİHM, Türkiye'nin askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını tanımayarak düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü ihlal ettiği yönünde tespitlerde bulunmuştur. Ne var ki Türkiye makamları bu tür ihlallerin meydana gelmesini engellemek için etkili tedbirler almamıştır. İç hukuktaki başvuru yolları da etkili değildir. Bu hakkın tanınmaması, ulusal makamların vicdani retçileri ilgilendiren davalarda uluslararası insan hakları hukukunun geçerli kurallarını uygulamaması ile birleşerek iç hukuk yollarını etkisiz ve elverişsiz kılmaktadır.

8. Tavsiyeler

Aşağıdaki bölümde, bu Raporda yapılan tespitler ışığında, Türkiye'nin mevzuat ve uygulamasını uluslararası insan hakları standartlarına uygun hale getirmek için fiilen yapılması gerekenlere dair tavsiyeler yer almaktadır. Bu tavsiyeler şu şekildedir:

- vicdani ret hakkındaki mevzuatın diğer yasal düzenlemelerle çatışmamasını ve yürütme ve yargı organlarının kısıtlayıcı olması muhtemel yorumlarına maruz bırakılmamasını sağlamak için, askerlik hizmetine karşı vicdani reddin derhal anayasal bir hak olarak tanınması;
- askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkındaki mevzuatın Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği insan hakları belgelerinde korunan haliyle uluslararası insan hakları hukukuna uygun şekilde düzenlenmesi;
- uluslararası insan hakları hukuku standartlarına uygun olarak ve özellikle din veya inançlarının niteliğine dayanılarak vicdani retçiler arasında ayrımcılık yapılmaması şartını göz önünde bulundurmak suretiyle vicdani ret taleplerini inceleyecek bağımsız ve tarafsız bir karar organı tesis edilmesi;
- kendilerini "total retçi" olarak tanımlayan vicdani retçiler için bir mekanizma oluşturmak üzere uluslararası insan hakları hukukuyla bağdaşan tedbirler alınması;
- isteyen vicdani retçilere yönelik olarak alternatif hizmet oluşturmak üzere tedbirler alınması – uluslararası insan hakları standartları ile bağdaşan nitelikte pek çok alternatif hizmet biçimi bulunmaktadır;
- mevzuatın temel unsurları arasında, vicdani retçi statüsünün belirlenmesine ilişkin mekanizmanın yapılandırılması ve vicdani retçilere alternatif hizmet olarak önerilebilecek her türlü hizmetin gerçekten sivil nitelik taşıması ve uygulamada caydırıcı veya ayrımcı olmaması;

- vicdani retçilere yönelik olarak yürütülen tüm ceza davalarının sona erdirilmesi, tazminat sağlanması, vicdani retçiler hakkında emre itaatsizlik, yoklama kaçağı olmak, bakaya olmak, kamuya açık beyanlarda bulunmak sebebiyle verilen tüm mahkûmiyet adli sicil kayıtlarından silinmesi;

- tutanakların, ulusal prosedürler gereğince, hiçbir bilgi atlanmaksızın ayrıntılı şekilde hazırlanması;

- tutanakların ulusal veri tabanına kaydedilerek burada tutulması ve e-devlet sisteminden erişilebilir olması;

- vicdani ret başvuruları ile ilgili olarak, vicdani retçilerin sayısını, verilen para cezalarını ve yürütülen ceza davalarını, vicdani retçiler hakkında verilmiş mahkûmiyet kararlarını da içeren istatistiklerin tutulması ve kamuoyu ile paylaşılması;

- başvurucuların daha fazla kovuşturmaya uğramaktan ve zorunlu askerlik hizmeti yükümlülüğünden masun tutulmasını ve siyasi, medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından tam anlamıyla yararlanabilmesini sağlamak amacıyla tedbirler alınması. Bu amaç doğrultusunda, Askeralma Kanunu, Askeri Ceza Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Ceza Kanunu başta olmak üzere ulusal kanunların, vicdani retçilere seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, çalışma özgürlüğü ve seyahat özgürlüğünün kullanımı bakımından getirilen tüm sınırlamalar kaldırılacak şekilde gözden geçirilmesi;

- Anayasa Mahkemesinin

  - askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını temel bir insan hakkı olarak tanıyan AİHM içtihadına uyarak, bu konuda verilmiş AİHM kararlarını dikkate alması ve AYM önünde derdest olan çok sayıdaki bireysel başvuru hakkında gecikmeksizin karara varması;

  - ihtiyati tedbir taleplerini ayrıntılı olarak incelemesi ve bu konuya vicdani retçilerin daha fazla zarara uğramasını engelleyecek şekilde yaklaşması.

- hakim ve savcılara askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkına ilişkin uluslararası insan hakları yükümlülükleri hakkında düzenli eğitimler sunularak, ulusal yargılamaların geçerli uluslararası insan hakları standartlarına uygun şekilde yürütülmesini sağlamaya yardımcı olunması;

- Başta GBT ve çevirme kontrollerinde görev yapan memurlar olmak üzere, İçişleri Bakanlığı'nın ilgili mercilerine düzenli eğitimler sunulması.

Uluslararası insan hakları uygunluk denetim mekanizmalarına yönelik tavsiyeler:

- Askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkına uygunluk konusunda denetimi AK Bakanlar Komitesi, BM İnsan Hakları Komitesi, BM Özel Prosedürleri ve EPİ de dahil olmak üzere gündemde tutmak;

- BM İHK'nin *Atasoy* ve *Sarkut/Türkiye* başvurusunda verdiği Görüşün ve EPİ tavsiyelerinin uygulamaya geçirilmesini takip etmek;

- AK Bakanlar Komitesi

  - *Ülke* grubu davaları nitelikli izleme prosedürü kapsamında tutmayı sürdürmek

  - Türkiye makamlarından Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru mekanizmasının askerlik hizmetine karşı vicdani ret konusunda koruma sağlamak bakımından etkinliğine dair bildirimde bulunmalarını talep etmek;

  - Türkiye makamlarından vicdani retçilerin eğitim, kişi güvenliği, mülkiyetin korunması, oy kullanma hakları ve çalışma özgürlüğünün bakaya/yoklama kaçağı statüsünden ne şekilde ve ne ölçüde etkilendiği hakkında bilgi sunmalarını talep etmek;

  - Türkiye makamlarından vicdani retçiler hakkında istatistiksel bilgi talep etmek.

9. Kaynakça

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 14 Temmuz 1965, 12056 sayılı ve 23 Temmuz 1965 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu, 22 Mayıs 1930, 1520 sayılı ve 15 Haziran 1930 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 4 Aralık 2004, 25673 sayılı ve 17 Aralık 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

7179 sayılı Askeralma Kanunu, 25 Haziran 2019, 30813 sayılı ve 26 Haziran 2019 tarihli Resmi Gazete.

Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 9. Madde Rehberi, 31 Aralık 2020.

Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere silahlı kuvvetler mensuplarının insan haklarına ilişkin CM/Rec(2010)4 sayılı Tavsiye Kararı, 24 Şubat 2010.

Avrupa Konseyi, Parlamenterler Meclisi'nin zorunlu askerlik hizmetinin vicdani reddine ilişkin 1518/2001 Tavsiye Kararı, 23 Mayıs 2001

Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin 2006/1742 sayılı Kararı, 11 Nisan 2006.

Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi'nin CM/Rec(2010)4 sayılı Tavsiye Kararı.

Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi, Bakanlar Komitesi İçtüzüğü, Bakanlar Komitesi tarafından 10 Mayıs 2006 tarihinde 964. Delegeler Komisyonu toplantısında kabul edilmiş ve 18 Ocak 2017 tarihinde 1275. Delegeler Komisyonu toplantısında değiştirilmiştir.

Avrupa Konseyi, resmi makamların *Ülke/Türkiye* (Başvuru no. 39437/98) davasıyla ilgili dilekçesi (01/07/2015), DH-DD(2015)735, 9 Temmuz 2015.

Avrupa Konseyi, resmi makamların *ÜLKE GRUBU/Türkiye* (Başvuru no. 39437/98) davasıyla ilgili dilekçesi (24/09/2018), DH-DD(2018)938, 28 Eylül 2018.

Bianet, "Akar: Vicdani Retle İlgili Çalışmamız Yok", 21 Kasım 2019.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, 10 Aralık 1948, 217 A (III).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme*, 16 Aralık 1966, Birleşmiş Milletler Sözleşme Serisi, Sayı 999, s. 171.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, *22 sayılı Genel Yorum: 18. madde*, 30 Temmuz 1993, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, *32 sayılı Genel Yorum: 14. madde*, *Mahkemeler önünde eşitlik ve adil yargılanma hakkı*, 23 Ağustos 2007, CCPR/C/GC/32.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Askerlik Hizmetine karşı Vicdani Ret, 2012.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Koruma Kılavuz İlkeleri No. 10: 1951 Sözleşmesi'nin 1(A)2 maddesi bağlamında Askerlik Hizmetiyle ilgili Mülteci Statüsü Talepleri.

Can, O. "Vicdani Red ve Anayasa", Çınar, Ö.H. ve Üsterci, C. (der.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red, İletişim, 2008.*

Çınar, Ö.H., Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Vicdani Red ve Türkiye, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Demokrat Haber, "Mahkeme Fetva Verdi: İslam'da Vicdani Ret Yok", 17 Mart 2012.

Göksu, R., "Yargılanan Vicdani Ret Hakkı", TBB Dergisi (129), 2017.

Habertürk, "Vicdani Ret Geliyor", 14 Kasım 2011.

Hürriyet, "Vicdani ret AYM Genel Kurulu'nda", 22 Şubat 2016.

Karabağlı, H., "Vicdani retçiler yeni anayasada hak istedi", T24, 9 Nisan 2012.

Karaca, E., "Yehova Şahidi'ne Vicdani Ret Hakkı", *Bianet*, 7 Mart 2012.

Karaca, E., "Mahkeme, Delice'yi Değil Ama Vicdani Reddi Tanıdı", *Bianet*, 9 Mart 2012.

Karaca, E., Vicdani Retçi Asker Diye Kaydedildi Oy Kullanamadı, *Bianet*, 3 Nisan 2019.

Milli Savunma Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı Askeralma Genel Müdürlüğü'nün Vicdani Ret Müracaatları konulu Emri, 17 Haziran 2020.

Mumcu, Ö., "Diyanet'in Vicdani Ret Fetvası", T24, 19 Nisan 2012.

Öğünç, P., *Asker Doğmayanlar*, Hrant Dink Vakfı, 2013.

Townhead, L., International Standards on Conscientious Objection to Military Service, Şubat 2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kurucu Meclis tarafından 18 Ekim 1982 tarihinde kabul edilmiştir.

Üçpınar, H., Erçep/Türkiye Kararının Uygulanması, İHOP, Mart 2013.

Üsterci, C. ve Yorulmaz, U., "Türkiye'de Vicdani Red", Çınar Ö.H. ve Üsterci, C. (der.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, İletişim, 2008.

Yıldırım, M., Conscientious Objection to Military Service: International Human Rights Law and the Case of Turkey, *Religion & Human Rights*, Yıl 5 (2010): Sayı 1 (Ocak 2010), s. 65-91.

DAVALAR

BM İnsan Hakları Komitesi

Atasoy ve Sarkut/Türkiye, CCPR/C/104/D/1853-1854/2008, 19 Haziran 2012.

Jong-nam Kim ve Diğerleri/Güney Kore Cumhuriyeti, CCPR/C/106/D/1786/2008, 1 Şubat 2013.

Danatar Durdyyev/Türkmenistan, CCPR/C/124/D/2268/2013, 6 Aralık 2018.

Yoon ve Choi/Güney Kore Cumhuriyeti, CCPR/C/88/D/1321-1322/2004, 23 Ocak 2007.

Young-Kwan ve Diğerleri/Güney Kore Cumhuriyeti, CCPR/C/112/D/2179/2012, 14 Ocak 2015.

Zafar Abdullayev/Türkmenistan, CCPR/C/113/D/2218/2012, 19 Mayıs 2015.

Eu-min Jung ve Diğerleri/Güney Kore Cumhuriyeti, CCPR/C/98/D/1593-1603/2007, 14 Nisan 2010.

BM Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu

KTÇG, Görüş No. 36/1999 (Türkiye), 2 Aralık 1999, E/CN.4/2001/14/add.1

KTÇG, Görüş No. 16/2008 (Türkiye), 20 Temmuz 2008.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Bayatyan/Ermenistan [BD], Başvuru no. 23459/03, 7 Temmuz 2011

Bukharatyan/Ermenistan, Başvuru no. 37819/03, 10 Ocak 2012

Buldu ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru no. 14017/08, 3 Haziran 2014

Dyagilev/Rusya, Başvuru No. 49972/16, 10 Mart 2020

Enver Aydemir/Türkiye, Başvuru No. 26012/11, 7 Haziran 2016

Erçep/Türkiye, Başvuru No. 43965/04, 22 Kasım 2011

Feti Demirtaş/Türkiye, Başvuru. No. 5260/07, 17 Ocak 2012

Mushfig Mammadov ve Diğerleri/Azerbaycan, Başvuru No. 14604/08 ve 3 diğer başvuru, 17 Ekim 2019

Papavasilakis/Yunanistan, Başvuru No. 66899/14, 15 Eylül 2016

Savda/Türkiye, Başvuru No. 42730/05, 12 Haziran 2012

Tarhan/Türkiye, Başvuru No. 9078/06, 17 Temmuz 2012

Tsaturyan/Ermenistan, Başvuru no. 37821/03, 10 Ocak 2012

Diğer

Murat Kızılay, Immigratie- en Naturalisatiedienst Ministerie van Justitie en Veiligheid V-nummer 2868039503, Zaaknummer Zl-119466712718, 23 Ocak 2020

Türkiye'de Vicdani Retçilere Yönelik İdari ve Hukuki İşlemler

Burada sunulan bilgiler tam değildir ancak Anayasa Mahkemesine başvurular dahi olmak üzere pek çok bilgiyi içermektedir. Bu bilgiler, vicdani retçileri temsil eden kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda bir araya getirilmiştir.

İhlal edildiği belirtilen insan hakları listesi, Anayasa Mahkemesi başvurularından alınmıştır. Bazı başvuru metinleri Vicdani Ret Derneğine ulaşmamıştır ve bu başvurılardaki ihlal iddiaları sadece düşünce, din ve vicdan özgürlüğü altında işaretlenmiştir. Bu durum, bu başvurularda başka ihlal iddiaları olmadığı anlamına gelmemektedir.

Vicdani retçi	VR motivasyonu: Yehova Şahidi-YŞ, İslami İnançli, Antimilitarist-AM	VR açıklama tarihi	Savunma Bakanlığına başvuru	Askerde iken VR açıklama tarihi	İdari para cezası	Ceza Davası	Suçlama	Karar	Temyiz	AYM başvurusu	Durumu	AİHM başvurusu	İşkenve yasağı (m.3)	Kişi güvenliği (m.5)	Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (m. 9)	Mülkiyet Hakkı (1 nolu Protokol, m.1)	Seyahat Özgürlüğü	Çalışma Hakkı (Avrupa Sosyal Şartı, m.1)	Seçme ve seçilme hakkı (MSHS m.25)	Etkili hukuk yolu (m.13)
Sabit Can Köse	YŞ				19.03.2020 422.00 TL															
Necmettin Berkin Gül	YŞ				13.03.2019 1,701.00 TL 17.03.2020 2,104.00 TL 02.10.2020 4,216.00 TL															
Fırat Şahin	YŞ				03.12.2020 151.00 TL															
Caner Atlı	YŞ				26.02.2020 186.00 TL															
					29.02.2020 830.00 TL															
Şefik Avcı	YŞ				27.02.2020 6,768.00 TL															
Saim Gürel Tunçbüker	YŞ				11.02.2020 18,976.00 TL															
Ersin Mordoğan	YŞ				17.01.2020 80.00 TL															
Serdar Çobanlar	YŞ				17.10.2020 7,447.00 TL															
Zafer Gül	YŞ				849.00 TL	2019 itibariyle 2 dava açıldı				2019/29837					x					
Ersin Ölgün	YŞ				19.03.2019 3,408.00 TL Hakkında düzenlenen 17 tutanak ile ilgili toplam	2019 itibariyle 5 dava açıldı						*Buldu ve Diğerleri v.Türkiye* 3 Haziran 2014 1401/08								
Mehmet Can Ekin	YŞ				3 kez para cezası verildi	2019 itibariyle 3 dava açıldı														
Ömer Refik Pesen	YŞ				137.00 TL															
Atilla Soyluoğlu	YŞ				6,173.00 TL	2019 itibariyle 2 dava açıldı														
Timuçin Mehmet Tuzlu	YŞ				2,000.00 TL	2019 itibariyle 2 dava açıldı														
						Mahkemesi bilinmiyor-20.06.2019		100 gün of hapis cezası, converted to 2,000												

Vicdani retçi	VR motivasyonu: Yehova Şahidi-YŞ, İslami İnanç-İİ, Antimilitarist-AM	VR açıklama tarihi	Savunma Bakanlığına başvuru	Askerde iken VR açıklama tarihi	İdari para cezası	Ceza Davası	Suçlama	Karar	Temyiz	AYM başvurusu	Durumu	AİHM başvurusu	İşkenve yasağı (m.3)	Kişi güvenliği (m.5)	Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (m. 9)	Mülkiyet Hakkı (1 nolu Protokol, m.1)	Seyahat Özgürlüğü	Çalışma Hakkı (Avrupa Sosyal Şartı, m.1)	Seçme ve seçilme hakkı (MSHS m.25)	Etkili hukuk yolu (m.13)
Barış Kalaycı	YŞ				6 ayrı para cezası-ilgili davalar devam ediyor	2019 itibariyle hakkında 1 soruşturma açıldı	yoklama kaçağı													
Özgür Haggay Baysel	YŞ				14,960.00 TL (iptal edildi) 422.00 TL 1,701.00 TL 849.00 TL															
Ali Doğan	YŞ				2 kez ceza verildi															
Coşkun Doğangün	YŞ				5,369.00 TL															
Deniz Gülaydın	YŞ				13,587.00 TL															
Yusuf İçinli	YŞ				2 kez ceza verildi															
Yunus Kızılırmak	YŞ				8,229.00 TL															
Erdem Okçuoğlu	YŞ				Para cezaları ile ilgili çok sayıda dava devam ediyor															
Caner Palandökenler	YŞ				5 kez ceza verildi	2019 itibariyle 3 dava açıldı				2016/20170					x					
Aşkın Saygın	YŞ				13,406.00 TL															
Eren Faruk Tatlışme	YŞ				4,078.00 TL		yoklama kaçağı	5 ay hapis cezası	2019 itibariyle derdest											
Ali Zafer Türkmen	YŞ				849,00 5 kez ceza verildi	bilinmiyor	yoklama kaçağı													
Kemal Yılmaz	YŞ				1 kez ceza verildi															
Cemal Özgül	YŞ				356.00 TL															
Mesut Tunçbüker	YŞ				5,115.00 TL															
Yahya Batmaz	YŞ				28,971.00 TL															
Şahin Ölgün	YŞ				500.00 TL					2013/5564					x					
Volkan Altay	YŞ				7,046.00 TL					2016/14174					x					
Arden Üzel	YŞ				4,306.00 TL					2017/24734					x					
İbrahim Varıcılar	YŞ				7,147.00 TL					2017/35626					x					
Berge Çelikyazıcıyan	YŞ				22,337.00 TL	2019 itibariyle 3 dava açıldı, birleştirildi		hapis cezası 5000 TL pc çevrildi		2017/39393					x					
Yakup Erdem Bilensir	YŞ				21.,519.00 TL	2019 itibariyle 1 dava açıldı				2018/19904					x					
Arif Emrah Orak	YŞ				7,447.00 TL	2019 itibariyle 2 dava açıldı				2018/25273					x					
Sami Şekip Peker	YŞ				1 kez ceza verildi					2018/36419					x					
Mustafa Türközü	YŞ				28,971.00 TL					2019/9217					x					
Altuğ Öncü	YŞ				6,460.00 TL					2019/11268					x					
Nuri Elbe	YŞ				2,976					2019/13550					x					
Öcal Yılmaztürk	YŞ				3,408.00 TL					2019/13456					x					
Barış Görmez	YŞ				7,895.00 TL					2019/26374		*Buldu ve Dlğerleri v. Turkiye* 3 haziran 2014 1401/08			x					
İlker Sarıalp	YŞ				250.00 TL 10,043.00 TL	2019 itibariyle 2 dava açıldı				2019/30683					x					
Muhammed Cihad Saatçioğlu	İİ	#######			9,514.00 TL					03.06.2016 2016/10697			x	x	x					x
Mustafa Çankal	AM	#######	#######		9,514.00 TL					26.07.2017 2017/30069			x	x	x					x

Vicdani retçi	VR motivasyonu: Yehova Şahidi-YŞ, İslami İnançli, Antimilitarist-AM	VR açıklama tarihi	Savunma Bakanlığına başvuru	Askerde iken VR açıklama tarihi	İdari para cezası	Ceza Davası	Suçlama	Karar	Temyiz	AYM başvurusu	Durumu	AİHM başvurusu	İşkence yasağı (m.3)	Kişi güvenliği (m.5)	Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (m. 9)	Mülkiyet Hakkı (1 nolu Protokol, m.1)	Seyahat Özgürlüğü	Çalışma Hakkı (Avrupa Sosyal Şartı, m.1)	Seçme ve seçilme hakkı (MSHS m.25)	Etkili hukuk yolu (m.13)
Oğuz Topal	AM				17,668.00 TL					21.06.2017 2017/28428			x	x	x					x
Ozan Bayram	AM				12,912.00 TL					11.01.2017 2017/28938			x	x	x					x
Vahap Güler	AM	#######			715.00 TL					02.06.2017 2017/26552	İki başvuru birleştirildi		x	x	x					x
										03.01.2018 2018/857										x
Atakan Polat	AM				132.00 TL					06.06.2018 2018/15742			x	x	x					x
Bünyamin Çakmak	AM				7,447.00 TL					11.12.2018 2018/35937			x	x	x					x
Cemal Karakuş	AM	#######			25,315.00 TL 2,978.00 TL	Alanya 3. As.C.M 2018/489,375		beraat	kesinleşti	07.12.2018 2018/35650			x	x	x		x			x
										30.12.2019 2019/42699										
						Alaca As.C.M 2019/39,128		3 ay 10 gün hapis cezası 2000 TL pc çevrildi	kesinleşti	30.12.2019 2019/42721										
										07.04.2021 2021/16270										
Onur Erden	AM	#######				Gelibolu Askeri Mahk. 2009/1470, 308	firar	10 ay hapis cezası	kesinleşti	12.06.2018 2018/16274			x	x	x					x
						Gelibolu Askeri Mahk. 2013/2346	firar	10 ay hapis cezası	kesinleşti											
						Hayrabolu As.C.M 2015/430, 2017/229	firar	Dosya askeri mahkemelerin kapanmasından sonra sivil mahkemeye aktarıldı ancak UYAP'tan ulaşmak mümkün değil. Dosyanın akıbeti takip edilemiyor	kesinleşti											
Özgür Küçüktükü	AM	#######			4,936.00 TL	Adana 3. As.C.M 2017/1004	bakaya	derdest												
						Adana 3.As.C.M 2018/566, 524														
						Avanos As.C.M 2019/577	bakaya	derdest												
Vedat Zencir	AM	#######			13,586.00 TL	Alaşehir 1.As.C.M 2015/88	bakaya	derdest		02.03.2015 2015/4422			x	x	x	x		x		x
						Alaşehir 1.As.C.M 2020/532	bakaya	derdest												
Abuzer Yurtsever	AM	#######			18,666.00 TL	Adıyaman 3.As.C.M2017/850, 205	bakaya	Usulsüz tebligat nedeniyle												
						Adıyaman 3.As.C.M2017/548, 31	bakaya	Usulsüz tebligat nedeniyle beraat												
						Adıyaman 3.As.C.M2017/701, 677														
Arif Hikmet İyidoğan	AM	#######			10,435.00 TL 5,115.00 TL (iptal) 1701.00 TL					14.06.2019 2019/20177			x	x	x					x
										30.10.2019 2019/35442			x	x	x					x
Akın Kasapoğlu	AM				128.00 TL 2,978.00 TL 1,486.00 TL	Silivri 3. As.C.M 2018/549, 2019/583		6 ay hapis cezası- hükmün açıklanmasının geri bırakılması	kesinleşti											
Barış Kaygın	AM	#######			128.00 TL 1,486.00 TL	Sarıkamış As.C.M 2017/990 E., 2019/98 K. 0	bakaya	1 ay 20 gün hapis cezası	derdest											
Bora Şahinkara	AM	#######			7,174.00 TL	Ereğli 4.As.C.M 2018/657,135	bakaya	1 ay 20 gün hapis cezası- hükmün açıklanmasının geri bırakılması	kesinleşti											
Cengiz Ayerdem	AM				17,671.00 TL 1,432.00 TL	Palu As.C.M 2016/251	Bakaya	derdest												
Davut Erkan	AM				16,381.00 TL					02.05.2014 2014/6922			x	x	x					x
Deniz Doku	AM				2,240.00 TL	Bayındır As.C.M 2016/146, 2017/187	yoklama kaçağı	3 ay 10 gün hapis cezası- hükmün açıklanmasının geri bırakılması												

Vicdani retçi	VR motivasyonu: Yehova Şahidi-YŞ, İslami İnançli, Antimilitarist-AM	VR açıklama tarihi	Savunma Bakanlığına başvuru	Askerde iken VR açıklama tarihi	İdari para cezası	Ceza Davası	Suçlama	Karar	Temyiz	AYM başvurusu	Durumu	AİHM başvurusu	İşkence yasağı (m.3)	Kişi güvenliği (m.5)	Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (m. 9)	Mülkiyet Hakkı (1 nolu Protokol, m.1)	Seyahat Özgürlüğü	Çalışma Hakkı (Avrupa Sosyal Şartı, m.1)	Seçme ve seçilme hakkı (MSHS m.25)	Etkili hukuk yolu (m.13)
İnan Mayıs Aru	AM	#######			9,514.00 TL 2,718.00 TL	Tavşanlı 2. As.C.M 2017/28,775	bakaya	6 ay hapis cezası 3,000 TL para cezasına çevrildi.	kesinleşti	01.08.2018 2018/23832										
						Tavşanlı 1.As.C.M 2017/400,105	bakaya	- 4 ay, 5 gün hapis cezası. Erteleme. 1 yıl denetimli serbestlik - 2 ay 2 gün hapis cezası. Erteleme. 1 yıl denetimli serbestlik	dasyalar birleşti; derdest											
						Tavşanlı 1. As.C.M 2018/443,510							x	x	x					x
						Tavşanlı 1.As.C.M 2018/308														
						Tavşanlı 1.As.C.M 2018/357														
						Tavşanlı 1.As.C.M 2018/365														
İsmet Sepli	AM	#######			1,990.00 TL					19.04.2021 2021/17530			x	x	x					x
Kamil Murat Demir	AM	#######			Hakkında tutulan 50'den fazla tutananakla ilgili 4,305.00 TL	Pertek As.C.M 2017/119, 2018/44	yoklama kaçağı	4 ay hapis cezası 2400 TL para cezasına çevrildi.	kesinleşti	04.03.2021 2021/10902										
						Pertek As.C.M 2017/57, 2018/11	yoklama kaçağı	Beraat	Savcı temyiz etti											
						Pertek As.C.M 2019/40	yoklama kaçağı	derdest												
						Pertek As.C.M 2019/44	yoklama kaçağı	derdest												
						Pertek As.C.M 2019/51	yoklama kaçağı	derdest					x	x	x		x			x
						Pertek As.C.M 2020/75	yoklama kaçağı	derdest												
						Pertek As.C.M 2019/173	yoklama kaçağı	derdest												
						Pertek As.C.M 2019/33	yoklama kaçağı	derdest												
						Pertek As.C.M 2020/51	yoklama kaçağı	derdest												
Kamuran Onay	AM				2,540.00 TL 390.00 TL 895.00 TL					06.07.2020 2020/23826			x	x	x					x
Mahmut Elkuş	AM	#######			365.00 TL	Mersin 3.As.C.M 2018/688, 2020/193		Usulsüz tebligat nedeniyle beraat												
						Mersin 3.As.C.M 2019/11, 2020/306		Usulsüz tebligat nedeniyle beraat												
Murat Demiroğlu	AM	#######			308.00 TL					11.07.2019 2019/23631			x	x	x				x	x
Osman Murat Ülke	AM	#######								30.05.2014 2014/10474		*Ulke v. Turkiye* 24.01.2006 39437/1998	x	x	x	x	x	x		x
Ömer Gülmez	AM				18,650.00 TL					04.04.2017 2017/20305										
Recep Bulan	AM	#######	21.11.2016 - MSB							11.01.2017 2017/17733			x	x	x					x
Serkan Bayrak	AM	#######			17,460.00 TL					17.01.2019 2019/1898			x	x	x					x
Sertaç Girgin	AM	#######			13,580.00 TL 1,233.00 TL	İst Anad. 3.As.C.M 2018/797, 2019/1740		Usulsüz tebligat nedeniyle beraat												
Seyda Can Yılmaz	AM	#######			4,218.00 TL					24.10.2019 2019/35129			x	x	x					x
Sidar Akdemir	AM	#######			4,078.00 TL	Bulanık As.C.M 2021/18		1 yıl 8 ay hapis cezası ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması	derdest											
Timuçin Kızılay	AM	#######					Sözleşmesi, şirketteki işvereni tarafından Askeri C.K.m.75 uyarınca feshedildi.			07.11.2019 2014/10474			x	x	x			x		x
Uğur Gültekin	AM	#######				Malkara 1. As.C.M 2017/469 E, 2018/469 K	firar	5 ay hapis cezası, 3000 TL para cezasına çevrildi	kesinleşti	25.12.2019 2019/42044										
						D.Beyazıt As.C.M 2018/5, 2020/316	firar	10 ay hapis cezası, 6000TL pc çevrildi	derdest				x	x	x					x
						Malkara As.C.M 2020/364	firar	10 ay hapis cezası	derdest											

Vicdani retçi	VR motivasyonu: Yehova Şahidi-YŞ, İslami İnanç-İİ, Antimilitarist-AM	VR açıklama tarihi	Savunma Bakanlığına başvuru	Askerdeiken VR açıklama tarihi	İdari para cezası	Ceza Davası	Suçlama	Karar	Temyiz	AYM başvurusu	Durumu	AİHM başvurusu	İşkenve yasağı (m.3)	Kişi güvenliği (m.5)	Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (m. 9)	Mülkiyet Hakkı (1 nolu Protokol, m.1)	Seyahat Özgürlüğü	Çalışma Hakkı (Avrupa Sosyal Şartı, m.1)	Seçme ve seçilme hakkı (MSHS m.25)	Etkili hukuk yolu (m.13)
Uğur Yorulmaz	AM	#######					Sözleşmesi, şirketteki işvereni tarafından Askeri C.K.m.75 uyarınca feshedildi.			30.11.2018 2018/12409	İhlal bulunmadı	14.06.2019 32823/2019	x	x	x			x		x
Utku Korkmaz	AM	#######			128.00 TL 128.00 TL 128.00 TL					26.12.2016 2016/70638										
Zana Aksu	AM	#######			1,482.00 TL	Siirt As.C.M 2017/396, 2018/549		2 ay hapis cezası 1200 tL pc çevrildi	onandı											
						Eruh As.C.M 2019/105		reddedildi												
						Eruh As.C.M 2021/69		derdest												
Arda Özkızılcık	AM	#######				Turgutlu 1. As.C.M 2015/179 E. - 2016/230 K.		3 ay 10 gün hapis cezası 2000 TL pc çevrildi	derdest											
						Turgutlu 3. As.C.M 2018/468		derdest												
						Turgutlu 4. As.C.M 2016/438 E. 2018/501	5 ay hapis cezası 3000 TL pc çevrildi;1 ay 20 gün hapis cezası, 1000 TL pc çevrildi		beraat											
Ercan Aktaş	AM	#######			7,174.00 TL	Küçükçekmece 6. As.C.M 2016/333	Cumhur-başkanına hakaret	derdest		10.01.2018 2018/3459			x	x	x					x
						Küçükçekmece 15. As.C.M 2016/458	Cumhur-başkanına hakaret	derdest												
Barış Bilen Atal	AM	#######			7,454.00 TL					17.01.2018 2018/1458			x	x	x					x
Ersan Uğur Gör	AM	#######			25,315.00 TL															

Vicdani Ret Derneği
Association for Conscientious Objection